

BOUWHISTORISCHE OPNAME MET WAARDESTELLING

boerderij, herenkamer en bijbehorende schuren

Buisse Hoeve - Roosendaalsebaan 19-21 te Achtmaal

PROJECTGEGEVENS

Projectnummer	080
Omschrijving	Bouwhistorische opname met waardenstelling (CHW)
Object	Buisse Hoeve: Boerderij (BWK 000935), Herenkamer (BWK 000934), Grote Schuur (BWK 000936) en Kleine Schuur (BWK 013144). Roosendaalsebaan 19-21 Achtmaal
Kadastrale gegevens	gemeente Zundert Sectie U Grondperceel 501
Status	Rijksmonument Nummer 41121
Opdrachtgever	Natuurmonumenten Stationsplein 1 Postbus 2166 3800 CD Amersfoort

5.1.2.e

Uitgave	december 2023
	Maikel Niël Bouwhistorie Rederijkerstraat 6 5663 EB Geldrop Tel. 06-14593536 e-mail: maikel@maikelniebouwhistorie.nl
Veldwerk	drs. Ing. Maikel Niël
Archiefonderzoek	drs. Ing. Maikel Niël
Tekst en fotografie	drs. Ing. Maikel Niël

Bouwwerksnummers Natuurmonumenten; Het betreft de helderrode objecten.

INHOUDSOPGAVE

Inleiding	4	Waardestelling	69
Redengevende omschrijving	5	Waarderingskaarten	75
Bouwgeschiedenis van object	6	Suggesties voor nader onderzoek	82
Bouwhistorische opname	19	Beeldverantwoording en Bronnen	83
Samenvatting bouwgeschiedenis	64	Literatuur	84
Dateringskaarten	65		
Historische ontwikkeling boerderijtype	67		

1. Het landgoed met de hoeve op de achtergrond aan de Roosendaalsebaan.

2. De boerderij van de hoeve met herenkamer aan de oostzijde.

3. De grote schuur op het achtererf.

4. De kleine schuur op het achtererf.

INLEIDING

Dit bouwhistorisch onderzoek is uitgevoerd in opdracht van Natuurmonumenten, eigenaar van de Buisse Hoeve, ten behoeve van planvorming inzake een voorgenomen herbestemming van de hoeve. Doel van dit onderzoek is om na te gaan in hoeverre de huidige gebouwen en onderdelen daarvan bouwhistorische waarde hebben. Daarbij wordt bijzondere aandacht gegeven aan de herenkamer, welke is gelegen in het hoofdgebouw van de hoeve, in de vorm van een bouwhistorische opname. Ook wordt gekeken naar de functionele relatie tussen de hoeve en de herenkamer en tussen de hoeve en het landgoed in haar geheel.

De huidige hoeve bestaat uit verschillende bouwdelen. Door de eigenaar worden de bouwdelen aangeduid met de bouwwerknummers BWK000935 (de boerderij), BWK000934 (de herenkamer), BWK000936 (de grote schuur) en BWK013144 (de kleine schuur).

Op het landgoed bevinden zich meerdere gebouwen die in de loop der tijd zijn ontstaan en onderdeel zijn van het geheel. Deze gebouwen, alsmede het landgoed zelf zijn al eerder in verschillende cultuurhistorische onderzoeken¹ en een ruimtelijke analyse gewaardeerd². Zij worden in dit onderzoek als onderlegger aangewend. De overige gebouwen op het landgoed maken geen deel uit van het bouwhistorisch onderzoek. Daarnaast is de Buisse Hoeve in 2018 in een beknopte cultuurhistorische waardestelling beschreven³. Ook dit onderzoek wordt als

onderlegger aangewend en in het bouwhistorische onderzoek verder uitgediept. Tenslotte is er in 2022 een gedegen kleurhistorisch onderzoek verricht naar de huidige kleurafwerking van de herenkamer, trap naar de zolder en bovenliggende verdieping⁴. De resultaten daarvan geven geen aanleiding voor nader onderzoek naar kleurafwerkingen van de herenkamer.

Op 14 november en 30 november 2023 zijn bouwhistorische veldopnamen verricht door Maikel Niël Bouwhistorie. Hierbij is zowel het exterieur als het interieur van de boerderij met bijgebouwen opgenomen. Daarna is archiefonderzoek uitgevoerd gericht op de bouwgeschiedenis van de hoeve. Hiertoe is het kadastrale archief, het archief met bouwvergunningen, en zijn verschillende beeldbanken geraadpleegd. Daarnaast is ook een literatuuronderzoek gedaan gericht op de typologische ontwikkeling van soortgelijke boerderijen.

Dit bouwhistorisch onderzoek is opgesteld conform de *Richtlijnen voor bouwhistorisch onderzoek 2009* van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en wordt besloten met een waardestelling. In hoeverre respectievelijke bijgebouwen of onderdelen daarvan vallen onder bescherming van de Erfgoedwet dient uiteindelijk vastgesteld te worden door het bevoegd gezag. Deze rapportage dient slechts als aanzet tot die vaststelling.

¹ BBA, Bureau voor Bouwhistorie en Architectuurgeschiedenis. *Landgoed De Oude Buisse Heide te Achtmaal – Cultuurhistorische waardering van de gebouwen*. Utrecht. April 2004.

² Purmer, Michiel en Van Lochem, Sandra. *Cultuurhistorische en ruimtelijke analyse – landgoedkern Oude Buisse Heide*. Natuurmonumenten 's-Graveland. Februari 2018, geactualiseerd januari 2023.

³ Architectenbureau De Steunbeer. *Buisse Hoeve – Deel A: Cultuurhistorische waardestelling*. Zierikzee. 3 januari 2018.

⁴ Erfgoedzorg. *Herenkamer Buisse Hoeve – Kleurhistorisch onderzoek*. April 2022.

REDENGEVENDE OMSCHRIJVING

Het monument staat geregistreerd als rijksmonument sinds 11 juli 1974 met monumentnummer 41121. In de redengevende omschrijving staat de volgende beknopte omschrijving:

' "Angorahoeve". Langgevelboerderij onder zadeldak tussen topgevels. Op het dak een klokketorentje. Ramen met kleine roedenverdeling. (Was het woonhuis van Henriette Roland Holst).'

De naam "Angorahoeve" verwijst sinds de bouw van een zomerhuis op het terrein in 1900 tevens naar dat nieuwere gebouw, welke is gesitueerd op de Roosendaalsebaan 11. De in de redengevende omschrijving genoemde Angorahoeve verwijst hier naar de boerderij op de Roosendaalsebaan 19-21. In de negentiende eeuw werd de boerderij ook wel eens Angorahoeve genoemd. Om verwarring te voorkomen wordt in deze rapportage de naam Buisse Hoeve gehanteerd voor de boerderij.

In de redengevende omschrijving wordt uitsluitend de langevelboerderij omschreven. Dat betekent niet dat de bijgebouwen en het erf niet tot de monumentale bescherming behoren. Formeel vallen alle zich op het kadastrale perceel aanwezige onderdelen onder de bescherming. In de redengevende omschrijving is daarvoor het kadastraal perceel sectie U grondperceel 501 van de Gemeente Zundert opgenomen. Dat perceel is erg groot en beslaat tevens de bijgebouwen rondom de boerderij, waaronder de grote en kleine schuur die in dit onderzoek behandeld worden.

5. Kadastrale kaart 2023 gemeente Zundert sectie U. Perceel 501 behelst de directe omgeving van de boerderij (rood omcirkeld) met grote gebieden tussen de (verlegde) Roosendaalsebaan in het noorden en de oude Turfvaart aan de zuidwestelijke kant. In het perceel zijn verschillende andere percelen opgenomen (percelen 499 t/m 508).

BOUWGESCHIEDENIS VAN OBJECT

Voorgeschiedenis

In het gebied tussen de driehoek Geertruidenberg, Antwerpen en Willemstad wordt al sinds de dertiende eeuw op grootschalige wijze turf gewonnen die diende als brandstof voor de opkomende en sterk groeiende textiel- en handelsteden in het graafschap Vlaanderen. Daarna zal turfindustrie sterk groeien, worden vele turfvaarten gegraven voor het transport van de waardevolle brandstof en ontstaat een handel in concessies voor het afgraven van het veen. De turfwinning in het gebied zal vijf eeuwen voortduren tot aan het midden van de achttiende eeuw als in 1743 Breda de laatste turf krijgt uit Nieuwmoer. In de periode van de turfwinning ontstaan tal van dorpen en gehuchten in het gebied ten behoeve van deze veenaftgravingen, zo ook het dorp Achtmaal.⁵

Na het afgraven van het veen komt een zandige onderlaag aan het oppervlak en ontstaan uitgestrekte heidegebieden. Rond het midden van achttiende eeuw wordt vervolgens gezocht naar manieren om deze schrale heidegronden weer bruikbaar te maken voor landbouw. In het licht van deze ontwikkeling begint de geschiedenis van de Buisse Hoeve.

Deze geschiedenis begint in 1735, als Hendrik, Paulus en Pieter Snellen, afkomstig uit een familie die zich al vanaf de zestiende eeuw met turfwinning in het gebied onder Zundert bezig hielden, toestemming krijgen om de heidegronden te ontginnen voor de landbouw. Vervolgens werden waarschijnlijk tussen 1740 en 1750 drie boerderijen op de heide gesticht, waarvan één op de Buisse Heide. In een belastingregister van 1759 staat op naam van Hendrik Snellen: '*zijne huijsinge op de buijs heij*'. Waar precies deze boerderij zich bevond is niet bekend. De veronderstelling dat dit huis op de plaats van de huidige Buisse Hoeve stond, en de nieuwbouw uit 1809 daaromheen of daarachter is gebouwd kan

⁵ Zie verder Cassaert 2013 en Leenders, 2012 en 2013.

vooralsnog niet bevestigd, noch ontkracht worden.⁶ Dat de huidige Buisse Hoeve in ieder geval wel in 1809 werd gebouwd wordt zowel bevestigd door de ingemetselde jaartallen in de topgevels, alsook door geschreven bronnen.

Bouw van de Buisse Hoeve in 1809

In de achttiende eeuw brachten drie achtereenvolgende huwelijken tussen de families Snellen en Van der Hoeven het grondbezit rondom de Buisse Heide uiteindelijk geheel in handen van de familie Van der Hoeven. De familie Van der Hoeven was, net als de familie Snellen, ook al in de zestiende eeuw actief in de turfwinning en reeds vanaf de zeventiende eeuw door huwelijksbanden met elkaar verbonden. In 1791 trouwde Agatha Snellen (1758-1829) met Govert George van der Hoeven (1750-1826). Vervolgens erfden Agatha van der Hoeven-Snellen en haar broers en zusters in 1803 het omvangrijke grondbezit onder Zundert. In 1807 kocht Agatha de andere erfgenamen uit en kwam de Buisse Heide daarmee in haar bezit.

In 1809 wordt vervolgens de Buisse Hoeve door Agatha en Govert gebouwd. In een uitgavenboek wordt vermeld dat de nieuwbouw in totaal fl. 3.783 kostte. Het hout, waaronder 15 zware eiken, was afkomstig van De Moeren⁷ (het nabijgelegen landgoed waar het echtpaar woonde). Het timmerloon bedroeg fl. 1.168 en het metselloon fl. 872. Voor kalk, tras en stenen werd fl. 516 uitgegeven. Uit het uitgavenboek blijkt dat het dak oorspronkelijk was gedekt met stro.⁸

⁶ In het onderzoek van De Steunbeer uit 2018 wordt deze veronderstelling gedaan op basis van een verschillende opbouw van de balklagen en de positie van de brandmuur in het woongedeelte van de boerderij. Deze argumenten zijn mijns inziens niet doorslaggevend voor deze veronderstelling. Ontpleistering van de binnenmuren kan wel meer licht werpen op deze bouwgeschiedenis.

⁷ Het door hen omstreeks 1819 gebouwde landhuis aldaar vertoont enkele overeenkomstige details die ook interessant kunnen zijn voor de bouwgeschiedenis van de Buisse Hoeve.

⁸ Gegeven ontleend aan G. Verschuren, *Waar vogelen vlogen en bloemen bloeiden*. Scriptie in bibliotheek Vereniging Natuurmonumenten. 1987.

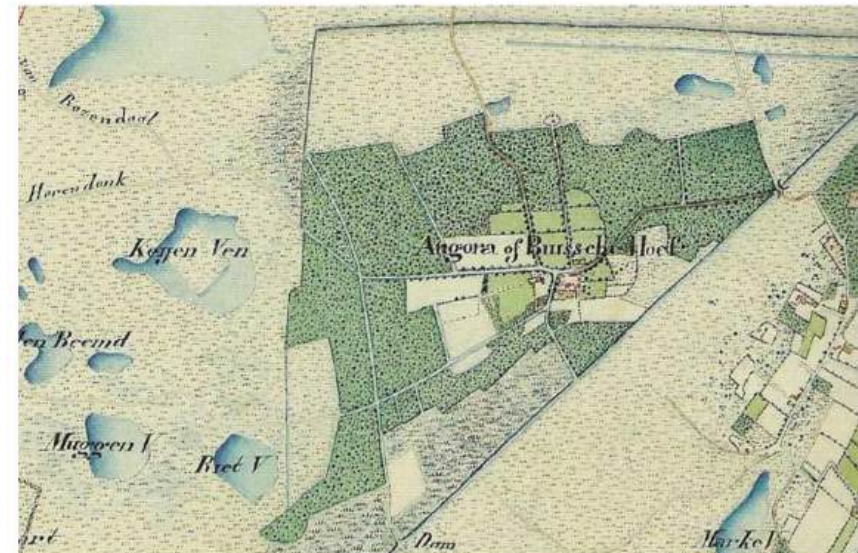
Kadastrale en topografische bronnen

Op het kadastrale minuutplan uit 1832 zien we op het perceel de in 1809 gebouwde ontginningsboerderij ingetekend staan. Op terrein daarachter bevinden zich meerdere bijgebouwen. In de kadastrale omschrijving worden een huis (de boerderij), schuur, bakhuis en erf genoemd. De vrij grote schuur bevond zich parallel aan de nokrichting van de boerderij. Gelet op de uitsparing op de hoek, zal dit een gebouw van het Vlaamse schuurtype zijn geweest, met een langsdeelpoort in die sparring. Het bakhuis betreft waarschijnlijk het haaks op de richting van boerderij en schuur gesitueerde wat kleinere volume. Twee kleine bijgebouwtjes in de zuidelijke en westelijke uitleg van het perceel worden niet nader omschreven. Op het naastliggende weiland eveneens twee kleine bijgebouwtjes die niet nader worden omschreven. De kleine gebouwtjes kunnen turfhuisjes, speelhuisjes, varkensstallen of schuurtjes geweest zijn.

6. Kadastrale minuutplan 1832; uitsnede.

Uit de omschrijving van het grondgebruik van de percelen rondom de boerderij kunnen we opmaken dat de hoeve zelfvoorzienend functioneerde. Rondom de boerderij lagen moestuinen (perceel 317, 322 en 293), met aan weerszijden daarvan percelen voor akkerbouw (perceel 321 en 323). Achter de schuur lagen boomgaarden (perceel 316, 318a en 320a), met naastgelegen percelen voor hakhout (perceel 318b en 320). In de directe omgeving waren meerdere percelen voor akkerbouw en weilanden. De weilanden lagen met name aan de overzijde van de Roosendaalseweg en ten oosten en westen van de boerderij. Een van de percelen wordt als boomkwekerij omschreven. Achter de weilanden, ten oosten, zuiden en westen van de boerderij lagen grotere percelen voor de akkerbouw. Rondom de akkers en weilanden vinden we verder grote percelen met hakhout en dennenbos terug die verder omringd worden door grotere heidegebieden. Op een topografische kaart die in diezelfde periode is gemaakt zien we dit duidelijk terug.

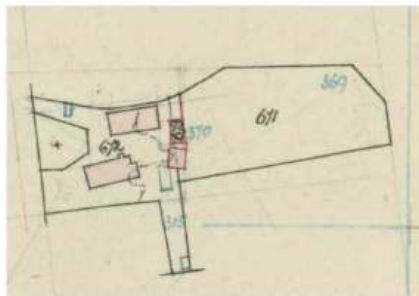

7. Topografische kaart uit de Historische Atlas 1836-1843; uitsnede kaart 177d.

In het grondgebruik van de omringende percelen kunnen we aflezen dat de hoeve als een gecombineerd landbouwbedrijf functioneerde waar zowel vee als gewassen geteeld werden. Daarbij functioneerde de hoeve tevens als ontginningsboerderij waarbij de verschraalde heidegronden zowel door schapen (of in dit geval Angorageiten) begraaasd werden als aangeplant werden met dennenbomen uit de eigen boomkwekerij.

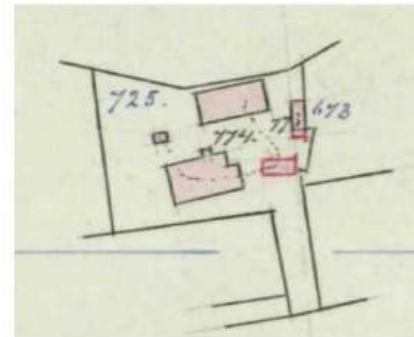
Op de kadastrale hulpkaarten en veldwerkkarten van de percelen op en rondom de boerderij zien we dat er in de loop van de negentiende en twintigste eeuw verschillende bijgebouwen gesloopt, herbouwd of nieuw opgetrokken worden. Op het erf van de hoeve verdwijnen achtereenvolgens in 1884 eerst de kleinere bijgebouwtjes en het bakhuis en worden twee nieuwe kleine schuren bijgebouwd. In 1900 verschijnt een naastgelegen zomerhuis, is de Vlaamse schuur verbreed aan de zuidkant en een nieuw klein schuurtje bijgebouwd. Een van de twee nieuwe kleine schuren wordt vervolgens in 1903 herbouwd en de andere uitgebreid. In 1909 wordt het nieuwe kleine schuurtje weer herbouwd en uitgebreid. In 1920 wordt de kleine schuur tot boswachterswoning herbouwd en een schildersatelier op het terrein aan de zuidkant gebouwd. In 1946 wordt de huidige dwars geplaatste schuur op het erf ingetekend op de plaats van de Vlaamse schuur en worden de herbouwde schuurtjes uit 1903 en 1909 gesloopt. In 1981 wordt bij de laatste een nieuwe grote stal gebouwd die thans niet meer aanwezig is.

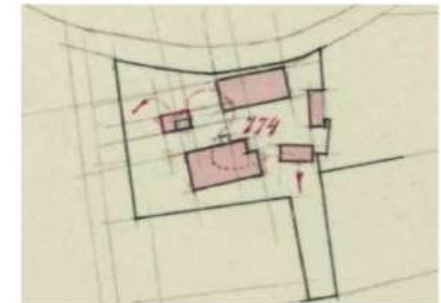
8. Hulpkaart 1884 uitsnede

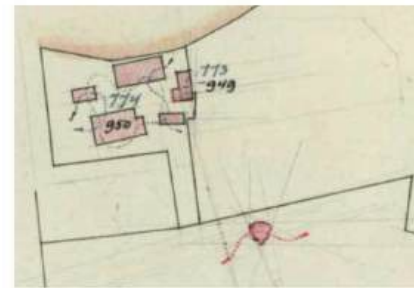
9. Hulpkaart 1900 uitsnede.

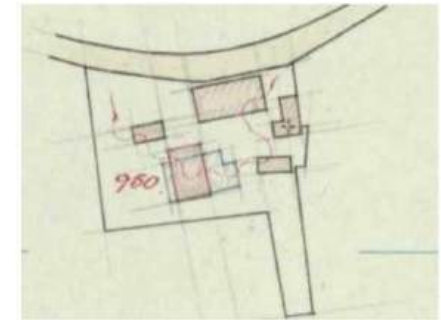
10. Hulpkaart 1903 uitsnede.

11. Hulpkaart 1909 uitsnede.

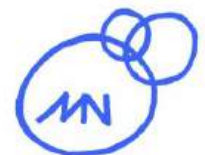
12. Hulpkaart 1920 uitsnede.

12. Hulpkaart 1946 uitsnede.

14. Veldwerkkarte 1946 uitsnede: De contour van de nieuwe schuur met steunberen op de buitenhoeken is hier duidelijker weergegeven dan op de hulpkaart uit 1946.

15. Hulpkaart 1981 uitsnede.

Het eigendom van de Buisse Hoeve en het omringende grondbezit is sedert de bouw van de boerderij in 1809 voor lange tijd in handen gebleven binnen de familie Van der Hoeven en haar nazaten. Het grondbezit van de familie was groot en besloeg in de gehele negentiende eeuw circa 450-500 hectare (waarvan ongeveer de helft tot het nabijgelegen landgoed De Moeren behoorde). Grote delen daarvan bestonden aanvankelijk uit onontgonnen heideland. Gaandeweg werden de gronden ontgonnen voor de bosbouw (dennenbos en hakhout), akkerbouw en weiland voor de veeteelt.

Aan het begin van de twintigste eeuw wordt het grondbezit verdeeld tussen twee nazaten binnen de familie Van der Hoeven. Daarbij verkrijgt Anna Ida van der Schalk-van der Hoeven het eigendom over het landgoed rondom de Buisse Hoeve, ca. 200 hectare. Anna Ida laat in 1900 het naastgelegen zomerhuis bouwen en woont zelf in Noordwijk en Hilversum. Vervolgens ervden in 1914 haar kinderen Willem van der Schalk en Henriette Roland Holst-van der Schalk het landgoed. Henriette was in 1896 getrouwd met de beeldend kunstenaar Richard Roland Holst en woonde in Bloemendaal en Amsterdam. Henriette was een bekend dichteres en socialiste. Haar broer Willem heeft enige tijd in Zundert gewoond, later in Amsterdam en vervolgens in Parijs. In 1919 werd op het terrein een atelier gebouwd voor Richard Roland Holst en in 1923 werd de

Vlaamse schuur herbouwd⁹. Beiden naar ontwerp van Margaret Kropholler. Het landgoed wordt door de eigenaren zelf voornamelijk gebruikt als zomerwoning of buitenverblijf. De ontginningswerkzaamheden en landbouwactiviteiten lieten zij over aan opzichters en pachters. In 1945 droeg Henriette het landgoed over aan de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten.

De hoeve lijkt zich in haar functioneren steeds aan te passen aan gewijzigde omstandigheden, enerzijds veroorzaakt wordt door een veranderende bedrijfsvoering en anderzijds door het veranderende gebruik van de hoeve door nieuwe generaties eigenaren. Opvallend is dat het hoofdgebouw uit 1809 steeds intact blijft en niet van contour wijzigt. Ook in de kadastrale veldwerkkaarten en leggers vinden we geen notities die wijzen op veranderingen aan het hoofdgebouw.

Periode Henriette Roland Holst (1914-1945)

Als Henriette Roland Holst in 1914 het landgoed rondom de Buisse Hoeve van haar moeder erft worden de in gang gezette ontginningsactiviteiten en landbouwactiviteiten voortgezet. De boerderij wordt dan door pachters gebruikt en de herenkamer als jachtkamer verpacht. De opzichter van het landgoed woont in de naastgelegen boswachterswoning (thans Roosendaalsebaan 13).

Het landgoed functioneert voor het echtpaar Roland Holst voornamelijk als zomerverblijf. Zij komen in de zomermaanden op de Oude Buisse Heide tot rust, wandelen urenlang door de natuur en ontvangen veel vrienden waaronder bekende kunstenaars en prominente politici. Het is voor het echtpaar een plek waar ze inspiratie vinden en ongestoord kunnen werken. Henriette schrijft op de Buisse Hoeve onder andere haar autobiografie en een belangrijk deel van haar poëtisch oeuvre. Zij woonden en werkten in die zomermaanden dan in het door haar moeder in 1900 gebouwde landhuisje naast de boerderij (thans Roosendaalsebaan 11). Henriette schrijft daarover onder andere het volgende: "*De dagen*

⁹ De schuur uit 1923 is niet op kadastrale hulpkaarten ingetekend. In de kadastrale leggers werd wel 'slooping en stichting' genoteerd in 1924.

gingen voorbij met veel wandelen, fietsen en zwemmen, luieren in het Bosch of op de veranda van het kleine, iets boven de weg liggende landhuisje...”

De boerderij behield in de periode van Henriette Roland Holst steeds haar agrarische functie. Er zijn geen aanwijzingen dat daarin iets veranderde. De voortzetting van die activiteiten blijkt ook de bouw en herbouw van de verschillende schuren op het erf. Wel maakte het echtpaar Roland Holst gebruik van de herenkamer van de boerderij. Deze werd door hen gebruikt als eetkamer en ontvangstruimte voor de gasten die zij ontvingen in de zomermaanden. Op de verdieping daarboven werden in deze periode enkele gastenverblijven ingericht.

Verder werd in 1926 de Roosendaalsebaan op initiatief van het echtpaar Roland Holst noordwaarts verlegd. Sindsdien doorsnijdt de onverharde weg de percelen met weilanden aan de overzijde van de Roosendaalsebaan. De oude baan bleef als pad gehandhaafd en werd zo ontzien van het verkeer van karren en toenemende fietsverkeer vlak langs het landhuis.

Het huwelijk van het echtpaar Roland Holst blijft kinderloos. In 1938 sterft Richard Roland Holst en wordt zijn as op het landgoed uitgestrooid. Henriette schenkt vervolgens in 1945 het landgoed aan Natuurmonumenten op voorwaarde dat ze hier tot haar dood mag verblijven. Begin 1952, in het laatste jaar van haar leven, verlangt Henriette nog maar één ding; *'naar de Buisse Hei gaan, daar nog ééns te zijn en van zon, bosch en weide te genieten voor mijn dood'*. Die zomer brengt ze nog op haar geliefde landgoed door. In november sterft ze op twee-entachtigjarige leeftijd in haar woning in Amsterdam.¹⁰

15a. Portret Henriette Roland Holst

¹⁰ Hoofdstuk grotendeels ontleend aan BBA 2004 en Van Tiggelen 2012.

Bouwtekeningen en fotografische bronnen.

Boerderij met herenkamer - Bronnen in de vorm van bouwtekeningen, oude foto's of ansichtkaarten die iets zeggen over de bouwgeschiedenis van de boerderij uit 1809 zijn schaars. Bouwtekeningen van de boerderij zijn in het geheel niet aanwezig. Er is slechts een klein nietszeggend tekeningetje uit 1980 voor het maken van een nieuwe w.c. met douche in het stalgedeelte van de boerderij teruggevonden.

Er is verder een enkele foto en twee opeenvolgende ansichtkaarten, genomen vanuit het hetzelfde standpunt, die iets laten zien van de oostelijke kopgevel van de boerderij. De oudste foto is genomen in 1899. We zien daarop de zandweg van de Roosendaalsebaan met de kopgevel van de boerderij op de achtergrond. Als we sterk op de foto inzoomen, zien we dat in de drie zoldervensters schuiframen aanwezig zijn met een 8 ruits bovenlicht en een 12 ruits onderlicht. De luiken op de begane grond zijn gesloten. Op een ansichtkaart die genomen moet zijn vlak na 1900 zien we het recent gebouwde zomerhuisje (welke Angorahoeve genoemd wordt) op de voorgrond. Daarachter wederom de Buisse Hoeve met openstaande schuiframen. Op een ander exemplaar van dezelfde ansichtkaart staat bij de Buisse Hoeve geschreven: *'boerderij met jachtkamer waar wij huizen'*. Kennelijk werd de herenkamer destijds als jachtkamer gebruikt, hetgeen ook na 1945 blijkt uit de opmerking dat de herenkamer met de jacht verpacht werd. Vervolgens zien we op een wat later gemaakte ansichtkaart, gelet op het lettertype van het opschrift, ergens rond 1920-1930, dat de zoldervensters zijn voorzien van modernere naar binnen draaiende ramen.

16. Foto uit 1899. (bron: West Brabants Archief 014029930)

17. Ansichtkaart genomen na 1900. (bron: De Steunbeer 2018)

18. Ansichtkaart genomen circa 1920-1930. (bron: De Steunbeer 2018)

Voorts is er een foto uit 1928, genomen vanaf het achtererf van de boerderij. Hierop zien we een oude met planken omkaste waterput met haalboom op dat erf. Verder is de dakkapel boven de opkamer opvallend. Waarschijnlijk hangt het aanbrengen van deze dakkapel samen met de modernisering van de zoldervensters die op de voorgaande Ansichtkaart zichtbaar is. Vermoedelijk heeft er in deze periode een wat ingrijpendere verbouwing plaatsgevonden, mogelijk voortkomend uit een behoefte voor het huizen van gasten door het echtpaar Roland Holst.

Een andere oude foto, die is gedateerd in 1936, geeft een indruk van de Herenkamer ten tijde van het gebruik van de ruimte als eetkamer en het ontvangen van gasten. Helaas zien we hier niet de zijde met de bedstedenwand en schouwpartij. Aan de op de foto zichtbare zijde met schuiframen en tweedelige boerendeur is sindsdien weinig veranderd.

19. Foto uit 1928. (bron: R.Holst. Boek van de Buisse Heide)

20. Foto uit 1936. (bron: R.Holst. Boek van de Buisse Heide)

Verder is er een ongedateerde foto, vermoedelijk gemaakt in het derde kwart van de twintigste eeuw, die wat meer laat zien van de voorgevel aan de straatzijde. We zien daarop weining verschillen ten opzichte van de huidige situatie. Wel is de hemelwaterafvoer met vergaarbak daarna verplaatst naar de langsgevel.

Tenslotte is er een relevante foto, gemaakt in 1977, waarop we een later dichtgemetseld luikje in de westelijke kopgevel van de boerderij nog kunnen zien. De melkbussen op de voorgrond geven aan dat er destijds melkvee op de boerderij gehouden werd.

21. Ongedateerde foto; vermoedelijk derde kwart twintigste eeuw (bron: Beeldbank RCE)

Een ander historisch gegeven vinden we in de omschrijving van een foto uit 2021 in het West-Brabants Archief. Daarin wordt vermeld dat in de Buisse Hoeve tot 1897 een authentiek Brabants boerderijcafé genaamd 'La Belgique' was gevestigd.

22. Foto uit 1977. (bron: archief vastgoed Natuurmonumenten)

Grote Schuur – Omtrent de bouwgeschiedenis van de grote of Vlaamse schuur op het achtererf van de hoeve zijn meer bouwtekeningen en fotografische bronnen voorhanden.

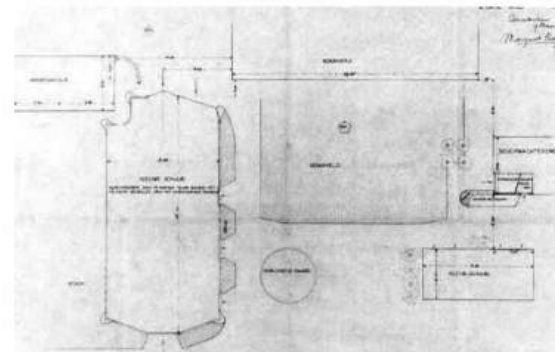
Te beginnen bij een oude foto waarop we een indruk krijgen van de oudste Vlaamse schuur op het terrein. Op de foto, die is opgenomen in *Het Boek van de Buissche Heide*¹¹ en gemaakt omstreeks het jaar 1921, zien we een kenmerkend traditioneel gebouw van het Vlaamse schuurtype met lage (gepotdekselde) zijgevels en een groot overdekkend met pannen gedekt schilddak. In de hoeksparing is de opening voor een hoge inrijpoort zichtbaar. De lage opzet van de gevels zijn karakteriserend voor een schaapskooi. Door de inrijpoort konden hoog opgestaste hooiwagens naar binnen gereden worden en het voederhooi opgeslagen worden op de zoldering van de grote kap.

23. Foto 1921. (bron: archief vastgoed Natuurmonumenten)

¹¹ *Het Boek van de Buissche Heide* is een gastenboek waarin het echtpaar Roland Holst vanaf 1918 tot 1952, voorzien van allerlei foto's en aantekeningen, hun aanwezigheid en die van de vele gasten op de Buisse Hoeve bijhield. Het boek is aanwezig in het archief van het Literatuurmuseum te 's-Gravenhage (inv. S00243).

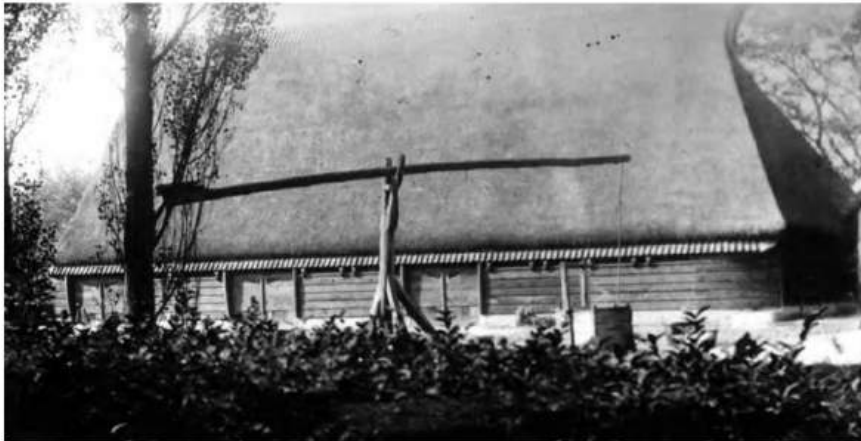
In 1923 wordt door Margaret Kropholler op de plaats van de oude Vlaamse schuur een plan voor '*het bouwen van een houten schuur met rietbedekking en bakstenen voeting*' uitgetekend. Deze schuur is ontworpen in de voor haar vroege werk kenmerkende plastische variant van de Amsterdamse School stijl met golvende hoekoplossingen en een organisch gevormde rietkap en vertoont veel overeenkomsten met het eveneens door haar ontworpen schildersatelier op het achterterrein van de Buisse Hoeve. De opzet van de schuur met lage zijgevels blijft intact. De schuur wordt nu wel haaks op de nokrichting van de hoofdbouw (de boerderij) geplaatst waardoor een meer afgesloten achtererf ontstaat. In de ontwerptekeningen zien we eveneens oplossingen voor een versterking van de eenheid op het achtererf door plaatsing van golvende afscheidingsmuurtjes bij de boswachterwoning en varkenshok. Deze laatste zullen echter niet uitgevoerd worden. In oktober 1940 brandt de nieuw gebouwde schuur helaas af. Op foto's uit respectievelijk 1924 en 1939 krijgen we een goed beeld van de detaillering van de nieuwe schuur. De ontwerptekeningen zijn opgenomen in een monografie over het werk van de architecte, maar worden hier niet verder uitvoerig behandeld.¹²

24. Ontwerp Margaret Kropholler uit 1923 met nieuwe schuur en erfinrichting. (bron: Kessel en Kuperus 1991)

¹² Ellen van Kessel en Marga Kuperus. *Margaret-Staal Kropholler 1891-1966, Architect*. Rotterdam. 1991.

25. Foto 1924. (bron: R.Holst. Boek van de Buissche Heide)

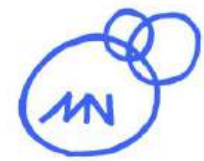
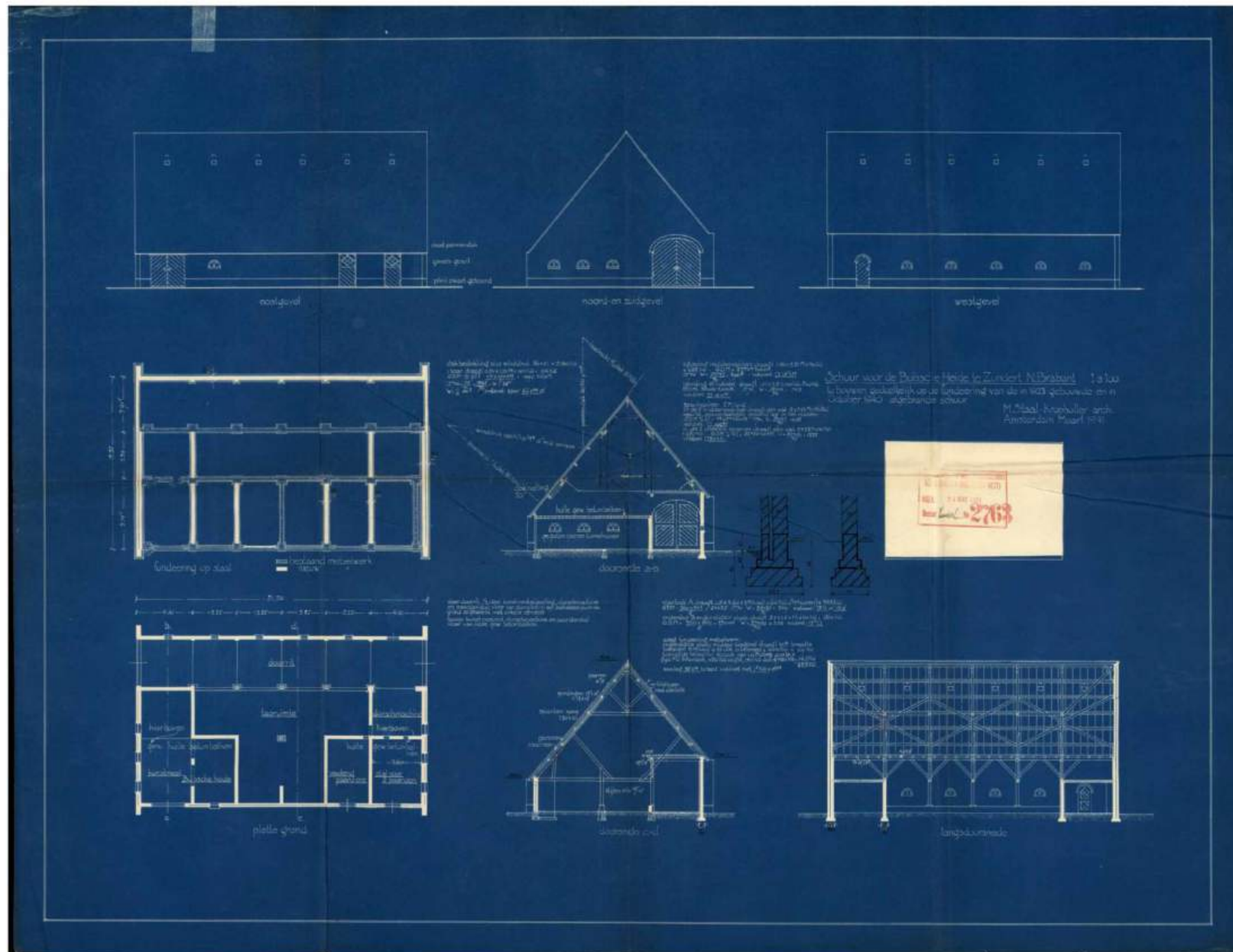
26. Foto uit 1939 met Henriëtte Roland Holst voor de in 1923 ontworpen nieuwe schuur. (bron: R.Holst. Boek van de Buissche Heide)

Na de brand van de in 1923 gebouwde schuur wordt in maart 1941 door dezelfde architecte de huidige schuur ontworpen. De architectuur wijkt sterk af van de voorganger en heeft een meer zakelijke opvatting die kenmerkend is voor de ontwikkeling van het oeuvre van zowel de architecte zelf, als die van haar echtgenoot, eveneens architect, J.F. Staal. De schuur wordt gedeeltelijk op de stenen fundering van de voorganger gebouwd waarbij de gevels nu geheel in baksteen met spouwmuren worden opgetrokken. Aan weerszijden van de kopgevels zijn uitgemetselde steunberen aangebracht. Op de bouwtekening lezen we dat de gevels gewit en de plint zwart geteerd moest worden. Het forse zadeldak werd met rode pannen gedekt waarin op regelmatige afstand ventilatiepannen boven kleine vaste daklichten onder de nok werden ingetekend. De opzet van de schuur heeft kenmerken van een Vlaamse schuur doordat een langsdeel met een hoge doorrit aan de zijkant is opgenomen. In het midden van de schuur bevindt zich een T-vormige tasruimte met aan één zijde een kleine ruimte voor de dorsmachine, met daarvoor een stal voor 2 paarden en een daarvan afgesloten stal voor een veulend paard. Aan de andere zijde van de tasruimte een daarvan afgesloten L-vormige ruimte voor de opslag van kunstmest. Deze indeling weerspiegelt een ontwikkeling in de landbouw waarbij door het gebruik van kunstmest het niet meer noodzakelijk werd om vee te houden ten behoeve van de mestvoorziening van de akkers.¹³ De doorrit is aan beide kopgevels voorzien van een hoge getoogde poort met opgeklampte deuren waarop schuin geplaatste houten delen zijn aangebracht. In de spouwloze langgevel van de doorrit zijn vijf stuks gegoten ijzeren halfronde tuimelramen opgenomen met een losse halfronde loopdeur aan één zijde. In de beide kopgevels zijn eveneens drie stuks halfronde tuimelramen opgenomen. Aan de langsgevel zien we één half rond tuimelraam naast een dubbele deur die toegang geeft tot de kunstmestafdeling. Aan de linkerzijde twee stuks boerendeuren met losse bovendelen die toegang geven tot de paardenstallen. De deuren zijn allen voorzien van schuin geplaatste houten delen.

¹³ Daardoor verloren de oude potstallen haar nut en verdwenen deze langzamerhand. Daarna werden overigens wel weer de veestapels uitgebreid ten behoeve van een algemeen toenemende vraag naar zuivelproducten.

27. Bouwtekening
Margaret Staal-
Kropholler.
maart 1941.
(bron:
Bouwarchief
Gemeente
Zundert)

De vloeren van de doorrit, een gedeelte van de kunstmestafdeling, de ruimte voor de dorsmachine en de paardenstallen zijn voorzien van een vloer van stampbeton op baksteenpuin en grind en afgewerkt met cement. Boven de kunstmestafdeling, dorsmachine en paardestallen is een vloer met holle gewapende betonbalken opgenomen. Boven de doorrit zijn houten slieten gelegd waarop hooi opgestast kon worden. Het zadeldak wordt gedragen door een gordingenkap met sparren met daaronder vijf stuks houten Verbeterde Hollandse kaspanten zonder blokkeels en een geschoorde makelaar. De lange spantbenen worden ondersteund door schoren. De spantvakken zijn onderling verbonden met windschoren. Naast de doorrit is een langsgebint aangebracht met korbelen en eiken stijlen. Daaraan verbonden is in het midden van de tasruimte een trek balk aangebracht die wordt ondersteund door een eiken stijl. De stijlen zijn aan de onderzijde voorzien van gemetselde poeren.

De opzet van de schuur lijkt een combinatie van graanschuur met karschop te zijn. Via de doorrit konden met tarwe opgestaste karren haar lading in de tas lossen, welke vervolgens door de dorsmachine gehaald werden en tot graan verwerkt worden. De paarden werden in de schuur gestald en gevoerd via strogaten in de muur naar de dorsmachine. De karren bleven waarschijnlijk in de doorrit staan. De afdeling voor de opslag van kunstmest was afgescheiden van het gedeelte voor de verwerking van de tarwe tot graan.

Op een tweetal foto's van de grote schuur, die waarschijnlijk kort na de bouw in 1941 zijn genomen zien we dat het gebouw werd uitgevoerd zoals op de bouwtekening was weergegeven. De zwart geteerde plint is op een van de foto's goed te zien. Alhoewel de gevels op de zwart-wit foto's erg licht overkomen, is het niet duidelijk of de gevels daadwerkelijk gewit werden. Mogelijk waren de gevels voorzien van een slappe kalkverf die daarna snel uitgespoeld raakten of gemakkelijk verwijderd konden worden.

28. Foto waarschijnlijk kort na de bouw van de grote schuur in 1941 genomen.
(bron: R.Holst. Boek van de Buissche Heide)

29. Foto waarschijnlijk kort na de bouw van de grote schuur in 1941 genomen.
(bron: R.Holst. Boek van de Buissche Heide)

Kleine schuur – Van de kleine schuur, eigenlijk een kippenhok met overkapping, zijn in het geheel geen bouwtekeningen beschikbaar. Uit bronnen kunnen we ook niet opmaken wanneer deze gebouwd is. In de jaren 1970 zien we wel op een fotoserie in het archief van de vastgoedafdeling van Natuurmonumenten dat op de plek van het huidige schuurtje al een provisorisch in elkaar getimmert kippenhok met een lessenaarsdakje en kippenren stond (met op de achtergrond de grote schuur waaraan we voorts kunnen zien dat de kleine daklichten onder de nok en de mogelijk gewitte gevels niet meer aanwezig waren). Op een foto uit 2001 zien we eveneens hetzelfde kippenhok op het achtererf, nu zonder ren. De huidige kleine schuur zal ergens na 2001 zijn gebouwd als uitbreiding op het bestaande kippenhok uit de jaren 1970-2001. In de jaren 1921-24 stond op deze plaats in ieder geval de waterput met haalboom zoals blijkt uit voorgaande foto's uit die jaren.

30. Foto uit de jaren 1970. (bron: archief vastgoed Natuurmonumenten)

31. Foto uit 2001 van het achtererf. (bron: Beeldbank RCE)

BOUWHISTORISCHE OPNAME

Boerderij met herenkamer

Hoofdropzet

De Buisse hoeve bestaat uit meerdere gebouwen waarvan de boerderij met de herenkamer de oudste en meest oorspronkelijke is. Als voorgevel kan de naar de oude Roosendaalsebaan gerichte langsgevel worden beschouwd. Dit is de noordgevel. Hierin bevinden zich de voordeuren naar zowel de herenkamer als het woongedeelte van de boerderij.

Het forse eenlaags pand op rechthoekige plattegrond is opgetrokken in baksteen onder een met pannen gedekt zadeldak tussen twee gemetselde topgevels. Het gedeelte op de zuidoostelijke hoek is onderkelderd, terwijl het gedeelte op de noordoostelijke hoek is ingericht als herenkamer. Deze herenkamer heeft thans geen interne verbinding met de rest van de boerderij.

Exterieur

De boerderij is in één bouwfase geheel opgetrokken uit een genuanceerde veldgestookte handvorm baksteen in kruisverband. Voor het trasraam zijn over het algemeen de wat hardere (donkerdere) bakstenen uit het veldbaksel gesorteerd. De buitengevels zijn verder uit de zachtere meer oranje tot donkerrode bakstenen verder opgetrokken. De lichtere, soms geelachtige zachtste bakstenen zijn aan de binnenzijden van de gevels verwerkt. Het metselverband is niet overal even strak uitgevoerd waarbij de voegverdeling soms wat uit het lood slaat. In de gemetselde korfbogen van het deel zijn schuin geschifte stenen toegepast, in de strekboog boven de stalpoort afgeschuinde koppen. De overige gevelopeningen zijn voorzien van eenvoudige kopse rollagen aan de boven en onderzijde van de vensteropeningen met (hard)stenen neuten en onderdorpels bij de deuropeningen. Hier en daar zijn enkele nieuwere reparaties in het metselwerk aangebracht. In de borstwering, vlak onder de dakvoet aan de

langsgevels zaten op regelmatige afstand smalle ventilatiesparingen voor de zolderverdieping (drie lagen hoog) die later zijn dichtgemetseld. Op meerdere gevels is nog het oude platvolle kalkvoegwerk met daggestreep aanwezig.

Oostgevel – Het metselwerk aan de kopse gevel aan de oostzijde is geheel gaaf en heeft geen verstoringen in het gevelmetselwerk. De gevel heeft vlechtingen langs de geveltop, klezoren in de hoekverbanden en eenvoudige kopse rollagen boven en onder de vensteropeningen. Aan de rechterzijde bevinden zich twee oude schuifvensters van vijf maal vier ruiten in het schuifraam onder en vijf maal drie ruiten in het vaste bovenlicht. De roedenverdeling van beide vensters is achttiende eeuws van karakter en is voor de vroege negentiende eeuw als ouderwets te bestempelen. Bij het linkervenster zijn de ramen een keer vervangen, de profilering van het raamhout en de roeden aan de binnenzijde wijkt namelijk af. De kozijnen zijn allen oorspronkelijk en voorzien van toognagels en een sponning voor de vensterluiken. De eenvoudige groen geschilderde opgeklampte vensterluiken zijn waarschijnlijk al eens eerder vervangen naar authentiek model, waarbij oudere gesmede gehengen en duimen zijn hergebruikt. In het zuidelijke deel zijn twee keldervensters aanwezig. Deze kelderlichten zijn voorzien van een halfsteens rollaag en bevinden zich halverwege het maaiveld. Derhalve is een gepleisterde koekoek voor het venster geplaatst, die door middel van een schuin geplaatst opgeklampt, eveneens vernieuwd maar authentiek houten luik wordt gesloten.

Op de verdieping zijn drie regelmatig geplaatste naar binnen draaiende dubbele ramen aanwezig. Aanvankelijk waren hier schuifvensters met roedenverdeling. Op oude afbeeldingen is te zien dat deze bestonden uit een schuifbaar onderraam van vijf maal drie en een vast bovenlicht van vijf maal twee ruiten. Deze zijn na 1900 (vermoedelijk omstreeks de jaren 1920) vervangen door de huidige openslaande vensters. De kozijnen met toognagels zijn nog oorspronkelijk.

In de geveltop is evenals in de westelijke kopgevel middels een blauwzwart gesmoorde baksteen het jaartal 1809 aangebracht. In de gevel verraden de gesmede ijzeren ankers de plaats van respectievelijk de zolderbalklaag, de vliering en de gordingen.

Noordgevel – De langsgevel aan de noordzijde ligt aan de straatzijde. Het gevelmetselwerk is afgezien van enkele kleine reparaties geheel gaaf. Het linkerdeel van de gevel, ter plaatse van de herenkamer, bestaat uit een later dwars doorgezaagde boerendeur met onder- en bovendeur met vast bovenlicht (roedenverdeling: vier maal twee) en wordt geflankeerd door schuifvensters. Deze zijn gelijk aan de schuifvensters in de oostgevel met eveneens oorspronkelijke van toognagels en luikspinning voorziene raamkozijnen met naar authentiek model vervangen opgeklampte vensterluiken en hergebruikte gehengen. Het middendeel van de gevel, ter plaatse van het woongedeelte van de boerderij, bestaat eveneens uit een deur met een vast bovenlicht, wederom geflankeerd door (niet meer als zodanig functionerende) schuifvensters, waarvan het bovendeel recentelijk als klappaam is uitgevoerd. De raamkozijnen zijn oorspronkelijk met dezelfde detailleringen en vervangen vensterluiken als in de oostgevel en linkerdeel van de gevel. De authentieke deurkozijnen van zowel het linker als middendeel hebben een duivejagerprofiel welke in de hardstenen neuten doorloopt en een kalf met ojiefprofiel.

Het rechterdeel van de langsgevel, ter plaatse van het bedrijfsgedeelte van de boerderij, heeft aan de linkerkant een hoge rechthoekige dubbele opgeklampte strokendeur in een houten kozijn met een anderhalfsteens hoge rechte gemetselde strekboog. Deze deur geeft toegang tot het voormalige stalgedeelte van de boerderij. Aan de rechterkant is een eveneens anderhalfsteens hoge gemetselde korfboog aanwezig waarin een rechthoekige dubbele opgeklampte strokendeur met houten kozijnen waarboven een driedig bovenlicht met verticale roeden is aangebracht. Deze deur geeft toegang tot de deel (het schuurgedeelte) van de boerderij. Deze getoogde inrijpoort heeft eenzelfde tegenhanger in de zuidgevel waardoor een rechte doorrit ontstaat. De deuren zijn in de tweede helft van de twintigste eeuw vernieuwd.

Over de gehele langsgevel geven zes lange gesmede ijzeren muurankers met een dubbele knoop de hoogte van respectievelijk de verdiepingsvloeren van de herenkamer en woongedeelte (de onderste knoop) en de positie van de blokkeels van de kapsanten aan (de bovenste knoop). De onderste knoop van de muurankers in het bedrijfsgedeelte markeren de hoogte van de vloer van de hooizolder. Van een tweetal kleinere ankers, links en rechts van de getoogde inrijpoort, is

de functie niet direkt duidelijk. Mogelijk waren daaraan secundaire trek balken of liggers bevestigd die stalpalen aan de binnenzijde schraagden. Niet uitgesloten is dat deze laatste later zijn aangebracht bij een functiewijziging van het deel naar extra stalruimte voor vee. Boven de deuropening naar het woongedeelte van de boerderij is met ijzeren nagels een zinken naamplaat aangebracht waarin de Belgische koningskroon en de tekst '*La Belgique*' in reliëf is gestanst. Een verwijzing naar het volgens de overlevering in de tweede helft van de negentiende eeuw gelijknamige boerencafé dat in het woongedeelte was gevestigd.

Westgevel – Ook het metselwerk van de kopgevel aan de westzijde is nog betrekkelijk gaaf. De detaillering van het metselwerk met vlechtingen, klezoren en rollagen volgt de oostelijke kopgevel. Ook hier is met een blauwzwart gesmoorde baksteen het jaartal 1809 in de topgevel ingemetseld. De afwijkende kleur van delen van de topgevel wordt veroorzaakt door het plaatselijk vernieuwen van het voegwerk met cement en niet met een fasering in de bouw. Ook het voegwerk in het onderste deel van de muur is vernieuwd. Ter hoogte van de begane grond is de gevel geheel blind uitgevoerd. Slechts de bouwsporen van een later dichtgemetselde kleine gevelopening aan de linkerkant geeft aan dat hier eerder een luikje heeft gezeten. Op de hooizolder is een drietal gevelopeningen aanwezig, waarvan bouwsporen aan de onderzijde van de middelste aangeven dat deze later is verlaagd. Hierin is een vernieuwd hooiluik met een opgeklampte strokendeur met kraal direct in een metselwerkspinning geplaatst, terwijl daarboven een vast bovenlicht met roedenverdeling in een kozijn aanwezig is. Aan weerszijden van het hooiluik bevinden zich vensters met kalf, een naar binnen kleppend bovenlicht en onderramen met roedenverdeling in kozijnen met duivejagerprofiel. Deze vensteropeningen herinneren aan de oudere schuiframen die we op de foto's omstreeks 1900 aan de oostgevel zien. De kozijnen, ramen en bovenlichten zijn allen vrij recent vernieuwd waarbij relatief zware roeden in de ramen zijn toegepast.

Ook in deze kopgevel verraden de gesmede ijzeren ankers de plaats van de balklagen, waarbij in tegenstelling tot het woongedeelte aan de oostzijde, de zolderbalklaag van het bedrijfsgedeelte onverankerd, vermoedelijk rechtstreeks op de bouwmuur opgelegd was. De vliering en

gordingen zijn wel verankerd.

Zuidgevel – De langsgevel aan de zuidkant ligt aan de erfzijde van boerderij. Er zijn afgezien van plaatselijk vervangen voegwerk en kleine reparaties geen verstoringen in het oorspronkelijke metselwerk en gevelopeningen waargenomen. De detaillering van het metselwerk volgt de langsgevel aan de noordkant met klezoren, kopse rollagen en korfboog. Alle gevelopeningen behoren tot de oorspronkelijke opzet van de gevel. De indeling van de zuidgevel wordt bepaald door de interieurindeling: het woongedeelte aan de oostzijde en het bedrijfsgedeelte aan de westzijde.

Van links naar rechts: Een enkele deur met bovenlicht met roedenverdeling die toegang geeft tot de deel. Daarnaast een inrijpoort met een gemetselde korfboog zoals aan de noordzijde waarin betonnen kozijnstijlen aan de onderzijde zijn aangebracht. Hierin draaien twee opgeklampte rechthoekige deuren. Daarboven een drieledig bovenlicht zoals aan de noordzijde. Op enkele meters rechts bevindt zich een tweede enkele deur met een raam met roedenverdeling en bovenlicht die toegang geeft tot het voormalige stalgedeelte van de boerderij. In de oostelijke helft bevindt zich de keukendeur naar het woongedeelte van de boerderij, eveneens met een bovenlicht met roedenverdeling. De deur is vrij recent vernieuwd waarbij de bovenste helft van de deur van een roedenverdeling is voorzien. Eerder was hier een dichte opgeklampte deur geplaatst. Deze is op de foto uit 1928 te zien. De rest van de muur wordt ingenomen door twee kozijnen met vast kalf, waarvan het bovendeel met een roedenverdeling (vijf maal twee) is uitgevoerd. Het onderste deel van het kozijn bezit een middenstijl en heeft zowel aan de binnen- als de buitenzijde sponningen, waarin aan de binnenzijde de naar binnen draaiende ramen en aan de buitenzijde de vensterluiken vallen. Verwacht mag worden dat deze twee vensters in de bouwtijd ook als schuifraam waren uitgevoerd. De huidige indeling doet erg modern aan. Bewijzen voor deze veronderstelling ontbreken vooralsnog. Zowel de kozijnen, ramen, deuren en vensterluiken zijn zonder uitzondering al eens of meerdere keren vervangen. Bij de kozijnen is dat duidelijk te zien doordat de nieuwe kozijnen iets dieper in de gevelopeningen zijn geplaatst. Bij de keukendeur kunnen we een granito onderdorpel en neuten zien die omstreeks de jaren

1920-30 zijn te dateren. De vensterluiken zijn voorts na 1928 in uiterlijk gewijzigd en voorzien van een rood-wit zandlopermotief in de spiegel van de luiken. Op de foto uit dat jaar zien we eenvoudigere egaal geschilderde opgeklampte luiken. De uitvoering van de verschillende opgeklampte enkele deuren, bovenlichten, kozijnen en ramen refereren wel aan een traditioneel beeld. De detaillering is wel wat moderner waarbij met name de houtzwaartes van het raamhout en roeden naar boven zijn bijgesteld. Niet ondenkbaar is verder dat in de getoogde inrijpoort naar de deel oorspronkelijk ook getoogde dubbele deuren zonder bovenlicht zaten.

Dak – Het gebouw heeft een zadeldak en is thans gedekt met vrij recent vervangen rode muldenpannen met bijpassende vorsten en kantpannen. Aan de zuidkant is het dak gedekt met muldenpannen van de firma Russel Tiglia¹⁴ uit Tegelen. Aan de noordkant is het dak gedekt met nieuwere muldenpannen van de firma Tuga uit Turnhout. Het vervangt sinds 1956 een dakbedekking met oude holle pannen en was oorspronkelijk waarschijnlijk met stro gedekt. Op zowel de oostelijke als westelijke eindvorst is een eenvoudige iets uitkragende geveltopbekroning gemetseld, waarop een vernieuwde geprofileerde hardstenen afdekker met recent vervangen ijzeren windwijzers zijn geplaatst. Deze voeren het wapenschild van de familie Van der Hoeven: twee molenijzers en een klimmende leeuw.

Ter hoogte van de brandmuur tussen de herenkamer en herd van de boerderij bevindt zich een forse schoorsteen. Ter hoogte van de deeldoorrit is op de nok van het zadeldak een houten dakruiter met een luidklokje en zinken spits toelopend tentdakje geplaatst. In het zuidelijke dakvlak bevindt zich een vijftal Velux dakramen. Eerder zaten daar vier stuks gietijzeren daklichten. Bij een verbouwing in de eerste helft van de twintigste eeuw is in hetzelfde dakvlak een dakkapel met plat dak geplaatst die daarna nog eens is vervangen voor eenzelfde soort dakkapel met een middenstijl en twee naar binnen draaiende stolpramen. Onder de dakvoet aan de beide langsgevels hangen vernieuwde zinken mastgoten met eveneens vernieuwde zinken hemelwaterafvoeren die afwateren aan de lange zijden van de boerderij.

¹⁴ De firma N.V. Russel-Tiglia in Tegelen was actief vanaf 1936 tot 1966.

32. Noordgevel met herenkamer, woongedeelte en poort naar het voormalige stalgedeelte.

33. Hoek oostgevel en noordgevel bij de herenkamer.

34. Oostgevel, kelderlichten.

35. Oostgevel, detail vensterluik.

36. Oostgevel, draairaam op de verdieping..

37. Noordgevel, rechtervenster herenkamer

38. Noordgevel voordeur en linkervenster herenkamer.

39. Noordgevel woongedeelte.

40. Naamplaat 'La Belgique' boven de voordeur woongedeelte.

41. Noordgevel, linkervenster woongedeelte.

42. Bedrijfsgeboude van de boerderij gezien vanaf noordwestelijke zijde.

44. Noordgevel, poort naar het voormalige stalgedeelte.

43. Noordgevel, bedrijfsgeboude.

45. Noordgevel, inrijpoort naar de voormalige deel.

46. Dakruiter met luidklokje op de nok van het zadeldak.

47. Westgevel, hooiluik met bovenlicht en jaartal 1809.

48. Westgevel, raam naar de hooizolder.

49. Bedrijfsgedeelte van de boerderij gezien vanaf de zuidwestelijke zijde.

50. Zuidgevel, bedrijfsgedeelte met inrijpoort.

51. Zuidgevel, loopdeur aan linkerzijde van de inrijpoort.

52. Zuidgevel, loopdeur aan rechterzijde van de inrijpoort.

53. Zuidgevel woongedeelte.

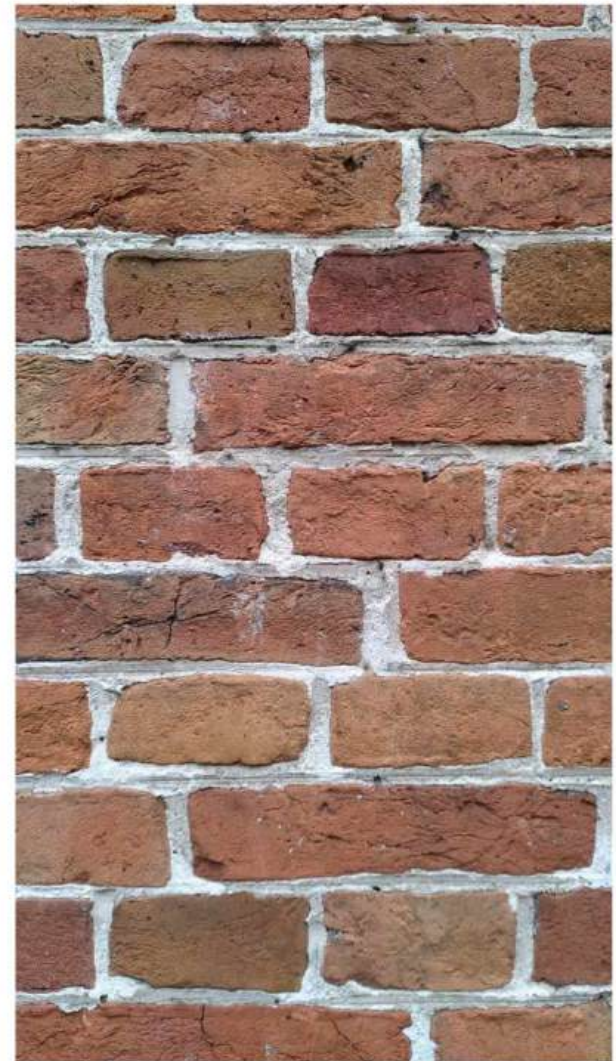
54. Zuidgevel, raam van de opkamer met dakkapel.

55. Zuidgevel, venster van het woongedeelte.

56. Detail met dichtgemaakte ventilatiesparing (boven).

57. Detail kalkvoegwerk met daggestreep.

Interieur

Hoofdindeling - De hoofdstructuur van de indeling van de boerderij is bepaald door drie functies: de herenkamer, het woongedeelte van de boer en het bedrijfs gedeelte.

In constructieve zin lijkt het gebouw onderverdeeld in zeven balkvakken, die aan de buitenzijde herkenbaar zijn door de plaats van de muurankers in de noord- en zuidgevel. De eerste twee muurankers (in het woongedeelte) zijn echter niet verbonden met moerbalken of trekbalken maar aan de kinderbinten en de blokkeels van de bovenliggende kapspanten. Daardoor kun je hier niet echt spreken over balkvakken, maar eerder spantvakken. Halverwege het tweede spantvak vanaf de oostmuur is een brandmuur geplaatst. Het gedeelte ten oosten hiervan (anderhalf spantvak) wordt ingenomen door de herenkamer aan de noordoostzijde en de half verzonken kelder met opkamer aan zuidoostzijde. De anderhalve spantvak brede travee ten westen van de brandmuur wordt thans ingenomen door de keuken aan zuidzijde en een woonkamer aan de noordzijde. Het bedrijfs gedeelte is van het woongedeelte gescheiden door een bouwmuur die tot de verdiepingsbalklaag ter plaatse van het derde spant is doorgemetseld. Daarachter bevond zich waarschijnlijk het oorspronkelijke stalgedeelte met een lager liggende potstal. Dit stalgedeelte was anderhalf balkvak breed en was in 2018 nog door een scheidingsmuur in het midden van het vierde en vijfde balkvak afgescheiden van de daarachterliggende deel. De deel was twee-en-eenhalf balkvak breed, gelegen aan de uiterste westkant van de boerderij en voorzien van een dwarse doorrit door de inrijpoorten aan de beide langsgevels. In het bedrijfs gedeelte zijn vermoedelijk later, toen de melkveehouderij belangrijker werd, grupstallen aangebracht met een koestand in de dwarsrichting van het gebouw. Hierdoor werd waarschijnlijk de potstal in het oorspronkelijke stalgedeelte opgevuld en verloor de deel haar oorspronkelijke functie doordat ook daar een grupstal werd ingericht. Wanneer deze ontwikkelingen precies hebben plaatsgevonden is moeilijk te achterhalen. Bodemonderzoek in het oorspronkelijke stalgedeelte kan mogelijk wel meer licht werpen op deze veronderstelling.

Interieur van de boerderij

Kelder - Onder het zuidoostelijke deel van huis bevindt zich een oude kelder met een korfboogvormig bakstenen gewelf met de kruin haaks op de oostgevel. In de onderste lagen metselwerk zijn bakstenen aangetroffen met een groot formaat. Mogelijk stammen die van de achttiende eeuwse voorganger van de huidige boerderij. De kelder wordt betreden vanuit de huidige keuken over een gemetselde trap. In de oostmuur bevinden zich twee houten vensters, waarvan de noordelijke voorzien is van overhoeks geplaatste tralies. De wanden zijn gepleisterd en de vloer belegd met rode plavuizen (17,2 x 17,2 cm.). Onder de pleisterlagen zijn verschillende kleuren aangetroffen die variëren van lichtgrijs tot lichtblauw en wit.

Opkamer - De opkamer is gesitueerd boven de kelder en wordt eveneens vanuit de huidige keuken betreden. De ruimte is sterk gemoderniseerd en voorzien van een voorruimte waarin een eenvoudige houten trap naar de zolderverdieping is aangebracht in de tweede helft van de twintigste eeuw. Er zijn duidelijke aanwijzingen dat in de ruimte tegen de brandmuur voorheen een rechte steektrap naar de zolderverdieping heeft gezeten die bij een verbouwing in het eerste kwart van de twintigste eeuw is verwijderd en omgekeerd naar de herenkamer (zie verder bij de beschrijving van de herenkamer). Door de vorige bewoner is medegedeeld dat onder de huidige vloerafwerking keramische tegels of plavuizen aanwezig zijn. De opkamer wordt verlicht door een venster in de zuidmuur.

Zolderverdieping - Op de verdieping is in het eerste kwart van de twintigste eeuw de huidige overloop met drie slaapkamers aangebracht. Deze vertrekken zijn bereikbaar vanuit de herenkamer (zie verder bij de beschrijving van de herenkamer). In de tweede helft van de twintigste eeuw is de meest zuidelijke slaapkamer (met de dakkapel) daarvan afgescheiden door het dichtzetten van de binnendeur naar de overloop en het aanbrengen van de hiervoor genoemde trap in de voorruimte van de opkamer.

Keuken en woonkamer (de herd) – De huidige keuken aan de zuidzijde van het woongedeelte de boerderij en de daarvan afgescheiden tot woonkamer ingerichte ruimte aan de noordzijde van het woongedeelte zijn het resultaat van een latere interne verbouwing. Dit kunnen we aflezen aan de positie van de zeer brede gemetselde schoorsteen op de bovenliggende zolderverdieping. De daaronder liggende oorspronkelijke open boerenschouw strekte zich uit over beide ruimten. Deze is bij de opdeling van de voormalige 'herd' gehalveerd. Op de zolderverdieping zien we tevens dat ten behoeve van het opvangen van de massieve schoorsteen een stalen onderslagbalk is aangebracht boven de huidige tot woonkamer ingerichte kamer. Deze warmgewalste stalen balk is van het type PN 260 met schuine flenzen¹⁵ en gemerkt 'C(?). E(?). N.M. PN 260'. Uit de datering van de stalen balk kan geconcludeerd worden dat de halvering van de 'herd' ergens tussen 1880 en 1920 tot stand is gekomen. De zolderbalklaag bestond voorheen waarschijnlijk uit twee moerbalken die evenwijdig aan de langsgevels op de brandmuur, wangen van de open schouw en de overliggende bouwmuur naar het bedrijfsgedeelte waren opgelegd. In de huidige keuken aan de zuidzijde is de moerbalk nog aanwezig. Daarop bevinden zich kinderbinten met een duivenjager profilering. Deze constructie maakte het mogelijk de gehele diepte van de travee te overspannen zonder dat afdragende binnenmuren nodig waren. Niet uitgesloten is derhalve dat de huidige keuken en woonkamer oorspronkelijk één grote open ruimte is geweest, hetgeen vaker voorkomt bij oudere boerderijen en als herd werd aangeduid. Bij de opdeling van de herd werd vermoedelijk ook de moerbalk in de huidige woonkamer aan de noordzijde verwijderd. Voor de stabiliteit werd op de zolderverdieping een extra houten balk op de dekbalk van het bovenliggende kapspant aangebracht die met een ijzeren trekstaaf met de onderliggende balklaag verankerd werd.

Bekend is dat het gedeelte van de herd naast de kelder vaak als spoelkeuken of 'geut' functioneerde. Hierin werden de melkbussen omgespoeld en de melk soms tot boter verwerkt. In de huidige indeling of

afwerking zijn daarvan echter geen aanwijzingen gevonden. Verder zien we in de muur naar het bedrijfsgedeelte aan de noordkant twee gemetselde erkers. Alhoewel ze vrij ondiep zijn, kunnen dit mogelijk de restanten van bedsteden geweest zijn. De huidige houten voorzetwandjes en smalle kastdeuren zijn later aangebracht wat bijdraagt aan een veronderstelling dat voormalige bedsteden mogelijk verder de ruimte in lagen en de voor bedsteden vereiste diepte hadden.

Op de respectievelijke vloeren van de keuken en de woonkamer zijn twee soorten machinaal vervaardigde meerkleurige mozaïektegels aangebracht. Ter plaatse van de westwand van de keuken zien we een afwijking in het tegelpatroon wat erop kan duiden dat in deze wand een stookplaats voor een sopketel aanwezig was. De sopketel bevond zich doorgaans in de voorstal, hier dus achter de westwand, en was bestemd voor het koken van de sop (voeder) voor het vee. Gelet op een datering van de tegels, kunnen we stellen dat de opdeling van de voormalige herd in twee ruimten in het laatste kwart van de negentiende eeuw heeft plaatsgevonden. Dit sluit ook enigszins aan bij de detaillering van de later aangebrachte schouw tegen de oostwand van de woonkamer. De huidige binnendeuropening met een groot liggende raam waarin glas in lood is aangebracht is van later datum. Gelet op de detaillering van het glas in lood, de natuurstenen onderdorpel van de deur en profilering van het lijstwerk zal dit in het derde kwart van de twintigste eeuw zijn aangebracht. Restanten van de afwerking uit de bouwtijd in 1809 zijn voorts teruggevonden onder plaatselijk verwijderde mozaïektegels in de woonkamer. Hier zijn rode plavuizen gevonden die ook in de herenkamer nog geheel aanwezig zijn. Waarschijnlijk strekt deze vloerafwerking zich uit over de gehele herd. De aftimmering en geprofileerde bordenlijst van de restanten van de open boerenschouw in de keuken refereren aan een vroeg negentiende eeuws beeld. De open stookplaats van de schouw zelf is later dichtgebouwd met kasten en een modern tegelwandje. De stompe binnendeuren van de keuken, woonkamer, opgang naar de kelder en opkamer zijn betrekkelijk nieuw, evenals de keukeninrichting aan de westelijke wand.

¹⁵ PN was de franstalige benaming voor het INP-profiel geproduceerd vanaf ca. 1850 tot ongeveer 1920, waarbij de normalistaie van de verschillende profieltypen na ca. 1880 tot stand kwam.

Bedrijfsgebouwe (de stal en de deel) – De oorspronkelijke indeling van het bedrijfsgebouwe in een stalgebouwe en deel is hiervoor al beschreven. Thans bestaat het bedrijfsgebouwe uit een ongedeelde ruimte. De zoldering van het bedrijfsgebouwe bestaat sinds 1956 uit een holle bouwsteenvloer die afdraagt op stalen balken. Oorspronkelijk waren er waarschijnlijk (eiken)houten trekbalken aan de onderste knopen van de muurankers bevestigd. Vanwege de grote overspanning zullen die trekbalken waarschijnlijk door standvinken op gemetselde poeren ondersteund zijn geweest. Mogelijk was tussen die trekbalken een balklaag met een zoldervloer of wellicht losse slieten (of een combinatie daarvan) waarop naar behoefte hooi opgetast kon worden aanwezig. Ook kunnen delen van de zoldering geheel open geweest zijn, zonder balklaag. Gelet op de aanwezigheid van gevelopeningen met hooiluik(en) in de topgevel aan de westelijke kopgevel, zal in ieder geval in het laatste balkvak een zoldervloer aanwezig geweest moeten zijn.

De muren van de gevels zijn aan de binnenzijde voorzien van pleisterwerk met een zwart gesauste plint en wit muurwerk. Op verschillende plekken zijn blauw gekleurde onderlagen gezien. Bekend is dat deze kleur vaker werd toegepast in de negentiende eeuw vanwege haar insectwerende eigenschap.

De vloer van de voormalige potstal is thans slechts opgevuld met los zand. Bij de uitgebouwde (bedsteden-) erkers is plaatselijk bestrating aanwezig. Aan de zuidoostelijke binnenmuur zijn restanten van de omstreeks 1980 ingebrachte w.c. met douche aanwezig naast een watermeterput.

Op een gedeelte van de vloer in de later tot grupstal ingerichte deel aan de westzijde zijn de restanten van de toenmalige indeling afleesbaar. In de aanwezige bestrating bestaande uit een vleilaag met een strekse rollaag is de dwarse positie van de koestand aan de grup zichtbaar. De grup zelf (de mestgoot) is deels nog aanwezig, plaatselijk met planken afgedekt of met beton dichtgegooten. Ter hoogte van de lager in de gevel aangebrachte smeedijzeren muurankers zijn de afgezaagde restanten van machinaal gezaagde trekbalken aanwezig. Gelet op afdrucken in de daaronder liggende gecementeerde strook dienden deze trekbalken voor bevestiging van stalpalen van de grupstal.

Hooizolder - Door de brandmuur wordt de zolder boven de opkamer en de herenkamer gescheiden van de hooizolder boven het bedrijfsgebouwe. Tegen deze muur bevindt zich aan de stalzijde het rookkanaal van de schouw van de keuken.

De zolder boven het bedrijfsgebouwe wordt door middel van vijf in grenen uitgevoerde kasspanten in zes balkvakken verdeeld. Strijkspanten zijn niet toegepast en de gordingen liggen op de brandmuur en de beide topgevels aan de kopse zijden van het gebouwe. De westelijke topgevel is middels twee vlieringbalken verbonden met het eerste kasspant (gemarkt III). De kasspanten, die ongeveer 4,2 meter uit elkaar zijn geplaatst, bestaan uit een dekbalkjuk waarop een nokstijlsant is geplaatst.

De dekbalkjukken bezitten schuin geplaatste jukbenen waarop de dekbalken rusten. De verbindingen zijn door middel van toognagels vastgezet. De schoren van jukken zijn in afwijking tot de overige delen van de kasspanten in eikenhout uitgevoerd en zowel in de dekbalk als de jukbenen gepend. De jukbenen (24 x 24 cm) zijn met blokkeels verbonden met de bovenzijde van de hoge borstwering en verankerd aan de bovenste knoop van de gesmede muurankers.

De kasspanten zijn aan de noordzijde gemerkt met gehakte telmerken; van west naar oost. III, II, I, IIII, V. Aan de zuidzijde III, II, II, () () () V, waarbij, afgezien van het vierde telmerk, de nummers van een richtingsteken zijn voorzien. Hiermee kon men links en rechts van elkaar onderscheiden. De andere wijze van merken (), de zogenaamde 'eitjes' maakte het plaatsen van een richtingsmerk overbodig.

De samenstellende onderdelen van nokstijlsant zijn door middel van een halfhouts verbinding met elkaar verbonden. De santen zijn voorzien van een geschoorde nokstijl die de nokgording ondersteunt en die met een halfhouts verbinding met een spanttussenbalk is verbonden. De nokstijl steunt af op de dekbalk van het onderliggende juk door middel van een zwaluwstaartverbinding. Bovendien is deze verbinding nog geborgd door een zware gesmede ijzeren hakkelbout die achter de in het hout geslagen smeedijzeren beugels haken. De spanttussenbalk is halfhouts met de spantbenen verbonden. Op de santen rusten op regelmatige afstand elk vier gordingen.

De dekbalk van het onderliggende juk wordt in het midden, onder de nokstijlverbinding, op zijn beurt weer ondersteund door een stijl die

eveneens met een halfhoutse zwaluwstaartverbinding is verbonden. De verbinding is met smeedijzeren ankers vastgezet. De detaillering van de laatste verbinding wijkt af van die van de nokstijl met de dekbalk. Derhalve moeten we er van uitgaan dat de onderste stijlen later zijn toegevoegd. De bevestigingswijze met een zwaluwstaart van de nokstijl met de dekbalk geeft aan dat hier geen sprake is van een ondersteuningsconstructie maar van een hangconstructie. Door de grote overspanning van de dekbalk was het noodzakelijk om deze tegen doorbuiging te beveiligen. Omdat de (thans niet meer aanwezige) onderliggende trekbalken met een nog grotere overspanning waren uitgevoerd, zal men in het verleden geconfronteerd zijn met een forse doorbuiging. Om dit tegen te gaan zal de trekbalk door middel van de hangende stijlen aan de dekbalk zijn verankerd. Het bedrijfsgedeelte kreeg zoals we reeds zagen in 1956 een holle bouwsteenvloer die afdraagt op stalen liggers. Door deze wijziging in de vloerconstructie hebben de onderste hangstijlen hun oorspronkelijke functie verloren. Op de vloer boven het woongedeelte is later, gelet op de smalle delen, vervangen houten vloerbeschot aangebracht. Voorts bevat de kapconstructie een vrij recent vernieuwde, maar traditioneel gedetailleerde draagconstructie voor de dakruiter met het luidklokje. Deze als klokkenstoel vormgegeven constructie draagt af op twee oudere dwarsbalken die zijn opgelegd op de spanttussenbalken van de het tweede en derde spant (III, II). De dakconstructie bestaande uit machinaal gezaagde naaldhouten gordingen, daksporen en panlatten is geheel (in meerdere snel opvolgende fasen) vernieuwd.

58. Kelder, in het opgaande werk zijn groot formaat bakstenen verwerkt.

59. Kelder, oostzijde met twee kelderlichten.

60. Kelder, verschillende kleurafwerkingen op de pleisterlagen.

61. Opkamer, voorruimte met trappen naar de zolderverdieping.

62. Opkamer, oostelijke ruimte.

63. Zolderverdieping, zuidelijke slaapkamer met dichtgezette binnendeur.

64. Zolderverdieping, zuidelijke slaapkamer met vernieuwde dakkapel.

65. Keuken met opgang naar opkamer en kelder (rechts).

66. Keuken met gehalveerde schouw en venster naar woonkamer.

67. Keukenschouw.

68. Keuken, westwand.

69. Keuken, tegelvloer.

70. Woonkamer.

71. Woonkamer, gezien naar de straatgevel.

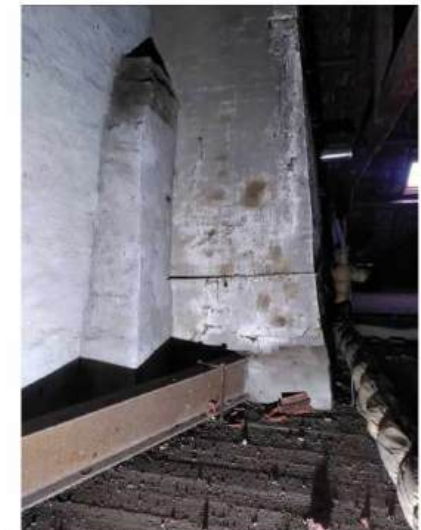
72. Woonkamer, gezien naar de westwand.

74. Woonkamer, oude plavuizen ter plaatse van de smalle kastdeuren.

73. Woonkamer, tegelvloer onder de huidige vloerafwerking.

75. Zolder boven de woonkamer, stalen onderslagbalk bij de schouw.

76. Bedrijfsgedeelte, gezien naar de westzijde.

78. Bedrijfsgedeelte, gezien naar de straatzijde.

77. Bedrijfsgedeelte, gezien naar de erfzijde.

79. Bedrijfsgedeelte, gezien naar het woongedeelte met gemetselde erkers.

80. Bedrijfsgedeelte, restanten vloer koestand.

81. Bedrijfsgedeelte, restanten trek balk van de stalpalen.

82. Stal deur naar de weilanden aan de straatzijde.

83. Hooizolder, gezien naar het woongedeelte.

84. Hooizolder, gezien naar het bedrijfs gedeelte.

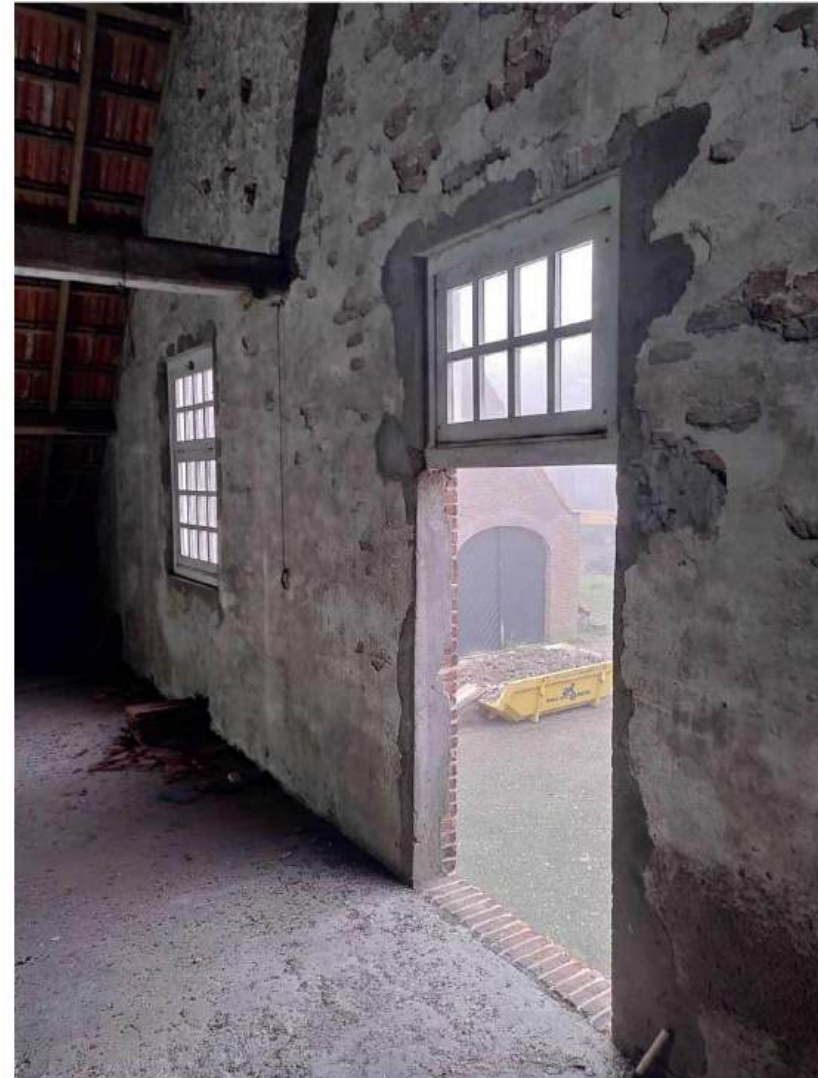
85. Hooizolder, dekbalkjucken.

86. Hooizolder, hakkelbout van de nokstijlverbinding.

87. Hooizolder, westelijke topgevel met vlieringbalken.

88. Hooizolder, westelijke topgevel met hooiluik.

Interieur van de herenkamer

Herenkamer – Het interieur van de herenkamer heeft een uitgesproken laat-achttiende eeuwse of vroeg-negentiende eeuwse detaillering die overeenkomt met de bouwtijd van de boerderij in 1809. Dit uit zich in het bijzonder in het gebruik van rijk geprofileerde accoladebogen in het schrijnwerk van de bedstedenwand en schouwbetimmering en het stucwerk van de schoorsteenboezem. Derhalve kan ervanuit gegaan worden dat het interieur van de herenkamer bij de bouw van de boerderij tot stand kwam.

De indeling van de herenkamer is helder. Zij heeft een eigen toegang aan de langsgewel aan de straatzijde en lijkt te functioneren als een zelfstandige wooneenheid voor de heer van de hoeve waarin geslapen kon worden in de bedstedenwand en eventueel gekookt en wild gebraden kon worden in de open schouw.

De oorspronkelijke opgeklampte voordeur is voorzien van spiegelklampen waardoor twee onevenredig verdeelde middenspiegels ontstaan.

Hoogstwaarschijnlijk is de voordeur later doorgezaagd waardoor een boerendeur met boven- en onderdeur ontstond. Dit is af te leiden aan de afwijkende uitvoering van de bijgeplaatste gehengen bij de snede. Het overige hang- en sluitwerk bestaande uit gesmede boven- en ondergehengen, twee grendels, een boerenklinkstel en een slotkast met een schuif zijn authentiek. De ruimte bestaat uit een enkele kamer met een grote open schouw die is gesitueerd tegen de westelijke brandmuur en een bedstedenwand met twee voormalige bedsteden aan weerszijden van een beglaasde diggelmkast aan de zuidwand. Aan de rechterkant van de bedstedenwand zit thans een tot trapgat omgebouwde voormalige kast. Bouwsporen in de westmuur van het achterliggende trapgat geven aan dat de huidige trap naar de bovenliggende verdieping eerder omgekeerd was. In die opzet kon de verdieping bereikt worden vanuit de achterliggende opkamer, en niet vanuit de herenkamer. Het omkeren van de trap hangt samen met een verbouwing van de verdieping in het eerste kwart van de twintigste eeuw toen er behoefte was aan slaapruijnte voor gasten van de familie Roland Holst. In de kastwand zien we verdere aanwijzingen voor de veronderstelling dat de huidige trapopgang oorspronkelijk een kastruijnte betrof. Zo is in de bovenregel van de bedstedenwand een

strook met lage secundaire kastjes opgenomen met paneeldeurtjes in de twee middenvakken. In de strook boven de trapopgang zijn die paneeldeurtjes ook nog aanwezig. Daarbij is bij de wijziging tot trapopgang de bodem van de kastjes verwijderd.

Er zijn verschillende theorieën over een mogelijke interne doorgang naar het woongedeelte van de boer. De veronderstelling dat er een doorgang zat in de brandmuur in de genoemde tot trapgat omgebouwde kastruijnte is niet mogelijk omdat er onder de oorspronkelijk omgekeerde trap weinig ruimte daarvoor aanwezig was. Bovendien zou men dan in de schouw van de herd uitkomen, wat niet mogelijk is. Uit de overlevering is opgetekend dat er een lage doorgang aanwezig was in de brandmuur ten noorden van de schouw.¹⁶ Deze doorgang zou in het laatste kwart van de twintigste eeuw zijn dichtgezet. Dit wordt bevestigd doordat de plint met oude lichtblauw geglazuurde tegeltjes is onderbroken door een rij met nieuwere tegeltjes. Een verbinding van de herenkamer met de daarachter liggende herd van de boerderij lijkt daarmee aannemelijk en is ook een logische indeling indien de boer een dienstverlenende rol naar de heer van de hoeve had. Daarentegen belemmert een doorgang het zelfstandige karakter van de herenkamer. Ontpleistering van de brandmuur op de begane grond kan meer helderheid op de zaak verschaffen.

In 2005 is in de voormalige bedsteden van de zuidwand een toilet met wastafel en kitchenette aangebracht. De diggelmkast in het midden bleef daarbij onaangetast. De oorspronkelijke bedsteden aan weerszijden daarvan liepen door aan de achterzijde van de ondiepere diggelmkast. Aan de binnenzijden van de bedsteden zijn nog sleuven van het bedschot aanwezig.

Kleurhistorisch onderzoek¹⁷ heeft aangetoond dat de bedstedenwand oorspronkelijk een rozerode afwerking had en de schouwbetimmering een witte afwerking, gevolgd door een eveneens rode afwerking. Op de bovenzijde van de bordenlijst van de schouw is de rode afwerking nog zichtbaar. De binnenzijde van de diggelmkast en trapkast waren oorspronkelijk zwart geschilderd. De ramen, kozijnen, voordeur, plafondbalken en houten plafond waren eveneens van een rozerode

¹⁶ De Steunbeer 2003. p. 35

¹⁷ Erfgoedzorg 2022.

afwerking voorzien. De huidige kleurafwerking in wit met mosgroene biesjes dateert uit de periode tussen 1900 en 1920 toen de verdieping werd verbouwd en met een trap verbonden werd met de herenkamer.

Zolderverdieping – De in het eerste kwart van de twintigste eeuw aangebrachte overloop met drie slaapkamers is bereikbaar met de trap achter de kastwand in de herenkamer. Daarbij is het zuidelijke gedeelte van het vloerbeschot vervangen. Aan de noordzijde is nog wel ouder vloerbeschot bestaande uit bredere planken met gesmeede nagels aanwezig. Halverwege het plafond in de herenkamer is deze overgang ook zichtbaar.

Het interieur van de zolderverdieping ademt geheel de sfeer van het eerste kwart van de twintigste eeuw door de detaillering van haar paneeldeuren met bijbehorend geprofileerde lijstwerken en naar binnen draaiende ramen met espangoletten. Ook de kastenwand aan het einde van de overloop stamt vermoedelijk uit deze periode. De huidige zeegroene kleurafwerking van deze interieurelementen betreft een tweede afwerkingslaag. Daaronder is een grijsachtige afwerkingslaag aangetroffen bij enkele elementen.¹⁸ De balklaag van de bovenliggende vlising is uitgevoerd met duivejagerprofiel en zal wel uit de bouwtijd van de boerderij uit 1809 stammen.

Op de vlising vinden we eenzelfde nokstijlspant als in de hooizolder van het gebouw. Deze is gemerkt met zes 'eitjes' (()) aan de zuidkant en het merk VI aan de noordkant, hetgeen een logische opvolging is van de overige kapspanten. De dakconstructie bestaat uit gordingen waarop staand dakbeschot is aangebracht. Plaatselijk is de dakconstructie vervangen. Enkele gordingen lijken wel wat ouder te zijn evenals het onderste gedeelte van het dakbeschot aan de zuidzijde. De schoorsteen van de schouw van de herenkamer is aan deze zijde van de brandmuur (de oostkant) verder opgemetseld. Slechts het gedeelte vlak onder de nok is later vernieuwd.

¹⁸ Erfgoedzorg 2022.

89. Herenkamer, bedstedenwand.

90. Herenkamer, bedstedenwand met moderne inrichting.

91. Herenkamer, schouw.

92. Herenkamer, detaillering bedstedenwand.

93. en 94. Herenkamer, sluitwerk diggelkast.

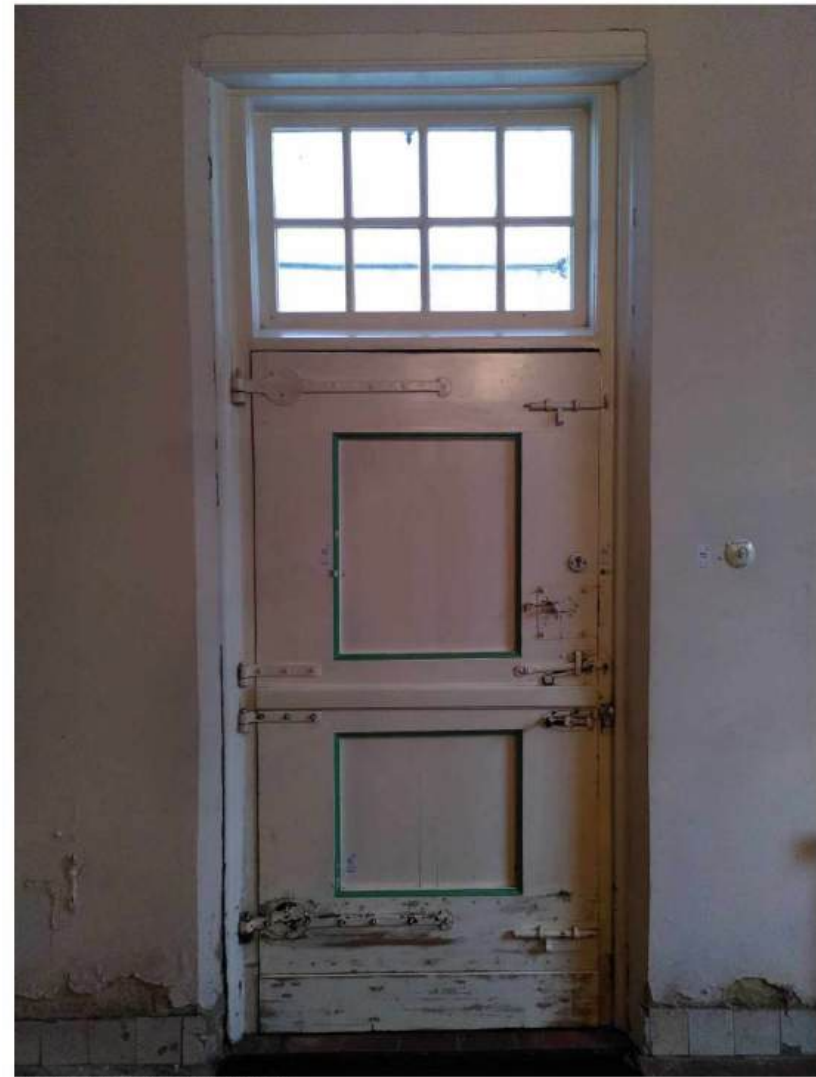
95. Herenkamer, detaillering schouw.

96. Herenkamer, gezien naar de straatgevel.

97. Herenkamer, gezien naar de oostelijke kopgevel.

98. Herenkamer, voordeur.

99. Herenkamer, detaillering van de authentieke schuiframen

100. Herenkamer, de oude vloerplavuizen.

101. Herenkamer, brandmuur naar woongedeelte met afwijkende plinttegeltjes.

102. Herenkamer, de omgekeerde trap naar de zolderverdieping.

103. Herenkamer, achterzijde van de voormalige kastwand bij de trap.

105. Zolderverdieping, overloop noordkant.

104. Zolderverdieping, overloop zuidkant.

106. Zolderverdieping, kastenwand overloop.

107. Zolderverdieping, middenkamer.

109. Zolderverdieping, detaillering paneeldeur.

108. Zolderverdieping, noordelijke kamer.

110. Zolderverdieping, detaillering draairaam.

111. Zolderverdieping - vliering.

112. Zolderverdieping - vliering, telmerk VI op kapspant.

113. Zolderverdieping - vliering, oostelijke kopgevel.

Grote schuur

De in 1941 gebouwde grote schuur op het achtererf van de hoeve is conform de bouwtekening uitgevoerd (zie de beschrijving hiervoor). In de loop der tijd zijn er wel een aantal wijzigingen doorgevoerd die hieronder beschreven worden.

Exterieur

Aan de oostelijke langsgevel is in de travee links van het midden na 1989 een hoge poort ingebroken die in de dakvoet ingesneden is. Hierdoor ontstond een dwarsdeeldeur en werd een gedeelte van de kunstmestafdeling daarachter opgeofferd. Geheel rechts is, na 1970, de oorspronkelijke boerendeur naar een van de paardestallen verbreed waarbij het gevelmetselwerk aan weerszijden werd uitgezaagd. Deze paardestal werd als autogarage ingericht en voorzien van een lage dubbele deur. De gevelopening van de paardestal links daarvan bleef gehandhaafd. Wel is de oorspronkelijke deur vervangen waarbij het ruitvormige raampje in de boerendeur vervangen werd voor een rechthoekig raampje. Ook de oorspronkelijke met schuine delen opgeklampte dubbele deur naar de kunstmest afdeling werd vervangen voor een soortgelijke deur met staande stroken. Aan de beide kopgevels zijn nog de oorspronkelijke getoogde dubbele deuren van de doorrit aanwezig. Wel is daar later een verticale sluitstijl in the midden aangebracht waardoor de functie als doorrit voor opgetaste karren is verdwenen. De westelijke langsgevel bleef ongewijzigd. Over vrijwel de gehele lengte is later een overkapping onder een lessenaarsdak aangebracht. De authentieke halfronde ijzeren stalraampjes zijn overal nog in situ aanwezig. Op het gevelmetselwerk zijn wel sporen aangetroffen van een zwart geteerde plint. Er zijn echter geen sporen (meer?) aanwezig van een mogelijk witte gevelafwerking. Het zadeldak is gedekt met rode verbeterde holle pannen waarbij ter plaatse van de topgevels kantpannen zijn aangebracht. Deze pannen zijn waarschijnlijk uit de bouwtijd in 1941. De oorspronkelijke ventilatiepannen en kleine daklichtjes onder de nok zijn verwijderd en later de huidige grotere dakramen aangebracht. Daarvan bevinden er zich drie stuks in het oostelijke dakvlak en twee stuks in het westelijke dakvlak. Het nieuwe

lessenaarsdak aan de westgevel is met blauw gesmoorde oude holle dakpannen gedekt.

114. Grote schuur, noordoostelijk aanzicht.

116. Grote schuur, noordwestelijk aanzicht.

115. Grote schuur, zuidoostelijk aanzicht.

117. Grote schuur, noordelijke kopgevel.

120. Grote schuur, oostelijke langsgevel, rechterzijde.

121. Grote schuur, oostelijke langsgevel, linkerzijde.

122. Grote schuur, westelijke langsgevel.

123. Grote schuur, loopdeur westelijke langsgevel

124. Grote schuur, zuidelijke poort naar de doorrit.

125. Grote schuur, ijzeren tuimelraampje.

Interieur

Naast de hiervoor genoemde opoffering van een gedeelte van de kunstmestafdeling zijn er in de indeling van de schuur geen grote wijzigingen doorgevoerd. Wel lijkt het functionele gebruik van de schuur in de loop der tijd veranderd waarbij haar functie als dorsruimte verdween. Door het aanbrengen van een dwarsdeeldeur veranderde zowel de functie van de doorrit, die ook door het aanbrengen van sluitstijlen in de inrijpoorten aan de kopgevels niet meer als zodanig kon functioneren, als de functie van de tasruimte voor opslaan van de gedorse tarwe en het stro. Daarbij kan afgevraagd worden of de schuur lange tijd als dorsruimte gefunctioneerd heeft indien men beseft dat de teelt van zomertarwe na 1970 in rap tempo naar het buitenland verhuisde. Voorts werd een van de paardestallen tot garage ingericht, lijkt ook de kunstmestafdeling haar functie verloren te hebben en de schuur eerder als een soort veredelde karschop of opslagruimte gediend te hebben..

In bouwsporen in het interieur zien we de verschillende kleinere wijzigingen terug. Twee halfronde doorgangen tussen de bestaande en opgeofferde ruimte van de kunstmestafdeling zijn dichtgemetseld en vlakgepleisterd. De muren van de opgeofferde ruimte naast de tas zijn verdwenen waardoor het aanbrengen van een rondhouten trek balk met stijl onder het vierde kapsant noodzakelijk werd. In de muur tussen de ruimte voor de dorsmachine en de tas zien we een later dichtgemetselde getoogde opening voor de afvoer van de gedorse tarwe. De strogaten tussen de paardestal en de dorsruimte zijn ook later dichtgemetseld. Bij de paardestal voor het veulend paard daarnaast zien we nog wel een functionerend strogat waarin tevens nog een authentieke ijzeren voederkorf aanwezig is. Twee secundaire doorgangen vanuit die stal naar de tasruimte zijn later aangebracht.

Het oorspronkelijke houten langsgebint van de doorrit, de kapconstructie en dakconstructie zijn nagenoeg geheel intact aanwezig. Tijdens de bouwhistorische opname was wel men bezig de poeren en enkele stijlen te vervangen. Daarbij zijn de gemetselde poeren vervangen voor cilidervormige gewapend betonnen exemplaren. Ten behoeve van die werkzaamheden waren tijdelijk (?) steigerplanken en houten driehoeken als schoren aan het gebint bevestigd. De vloer van de tasruimte is

verwijderd en bestond tijdens de opname uit los zand. In de doorrit, en secundaire ruimten zijn nog restanten van een steensachtige vloer aanwezig. Ook de gemetselde funderingen van het gebouw lijken overwegend nog intact.

Bijzondere afwerkingen zijn in het gebouw niet aangetroffen. Er zijn wel restanten van oudere pleisterlagen aanwezig. De voormalige paardestallen hebben eenzelfde zwart geschilderde plint met een witte muurafwerking zoals we ook in het bedrijfsgedeelte van de boerderij hebben gezien.

126. Grote schuur, tot garage ingerichte grote paardenstal.

127. Grote schuur, met kleine paardenstal.

128. Grote schuur, tasruimte met aanzicht richting de doorrit.

129. Grote schuur, doorrit gezien naar zuiden.

130. Grote schuur, kapconstructie.

131. Grote schuur, voormalige kunstmestafdeling.

133. Grote schuur, strogat naar de kleine paardenstal.

132. Grote schuur, ruimte voor de dorsmachine (links).

134. Grote schuur, loopdeur en poort aan de noordzijde.

Kleine schuur

Het als kippenhok met overkapping ingerichte kleine schuurtje op het achtererf direct achter de boerderij kent meerdere bouwfasen. De overkapping is na 2001 gebouwd. Het kippenhok was, in gewijzigde vorm, al in de jaren 1970 aanwezig.

Exterieur

Het schuurtje is opgetrokken op lage een beton(stenen) fundering. De wanden bestaan uit een houtskeletconstructie van gezaagde naaldhouten stijlen waartegen aan de buitenzijde zwart geteerde gepotdekselde, eveneens naaldhouten schaaldelen zijn gespijkerd. De later aangebouwde overkapping is opgetrokken uit rondhouten stijlen met geschoorde dekbalk en langsbalken. Over het gehele bouwsel is na 2001 een zadeldak aangebracht bestaande uit een rondhouten nokgoring en daksporen waarop gezaagde panlatten. Het zadeldak is gedekt met nieuwe rode muldenpannen en nokvorsten die worden beëindigd met een houten windveer.

Een eenvoudige smalle opgeklampte strokendeur geeft toegang tot het kippenhok. Aan de kopse zuidkant van het kippenhok zijn twee zeer eenvoudige glasramen zonder raamhout direct in de omlijsting met een middenroede aanwezig. Aan de langsijden, ter plaaste van de overkapping, zijn aan weersijden hergebruikte ramen met een fijne roede-verdeling ingebracht. De herkomst van de ramen is niet duidelijk. Gelet op de profilering van de roeden zijn deze ramen afkomstig uit de eerste helft van de twintigste eeuw. De noordwestelijke hoek van de overkapping is geheel open.

Interieur

Aan de binnenzijde van het kippenhok is de houtskeletconstructie van het voormalige lessenaarsdak nog aanwezig. Het kippenhok heeft verder geen noemenswaardige interieurelementen of indeling. De overkapping is geheel ongedeeld en voorzien van een vloer uit nieuwe betontegels (30x30cm).

135. De kleine schuur op het achtererf van de hoeve.

136. Kleine schuur, oostaanzicht.

137. Kleine schuur, overkapping.

138. Kleine schuur, achtergevel.

139. Kleine schuur, hergebruikt raam.

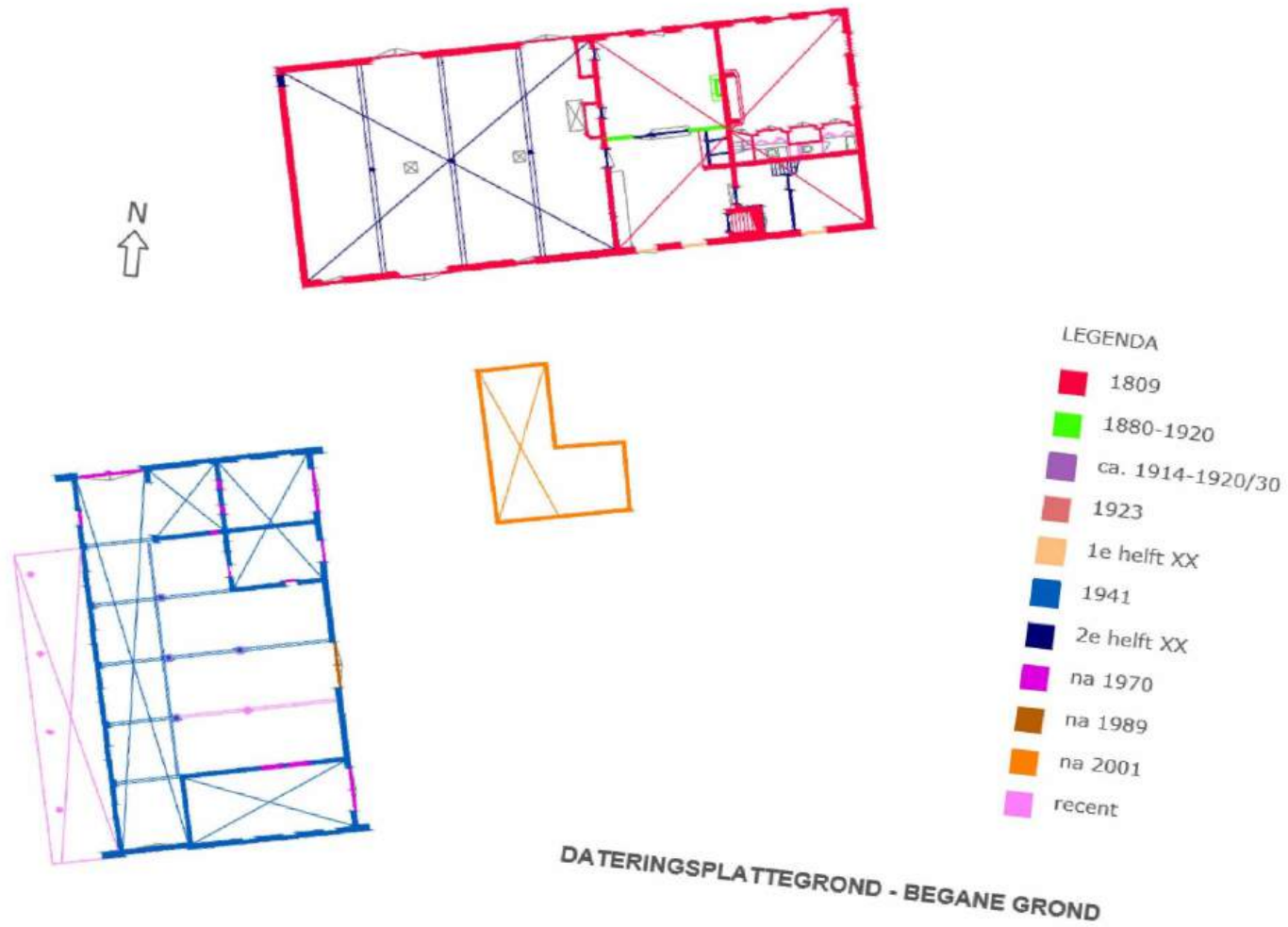

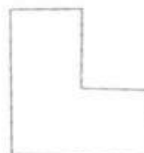
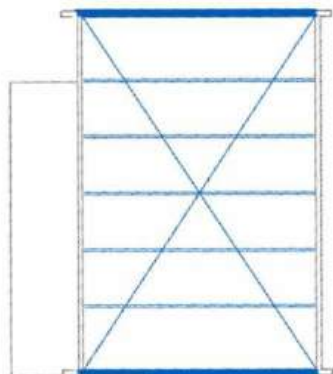
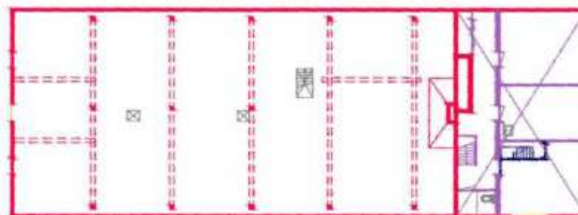
140. Kleine schuur, interieur kippenhok.

SAMENVATTING BOUWGESCHIEDENIS

- 1740-1750 Stichting van een huis op de Buisse Heide
- 1809 Bouw van de Buisse Hoeve
- 1880-1920 Halvering van de 'herd' van de boerderij
- ca. 1914-1920/30 Verbouwing tot gastenverblijven zolderverdieping boven herenkamer.
- eerste helft 20e eeuw Modernisering raam en deurpartijen zuidgevel boerderij
- 1923 Sloop van de oude Vlaamse schuur en bouw nieuwe schuur in Amsterdamse School stijl
- 1940 Afbranden schuur uit 1923
- 1941 Bouw huidige schuur (de grote schuur)
- tweede helft 20e eeuw Aanbrengen betonvloer hooizolder en wijzigingen indeling bedrijfsgdeelte en opkamer boerderij, vervangen dakbedekking boerderij, modernisering keuken en woonkamer boerderij
- na 1970 Wijziging gevelindeling oostgevel en indeling grote schuur
- na 1989 Wijziging gevelindeling en indeling oostgevel grote schuur
- na 2001 Uitbreiding kippenhok (ca. 1970) tot overkapte kleine schuur
- recent Vervangen dakbedekking en aanbouw van overkapping westzijde grote schuur
Modernisering bedsteden herenkamer.

LEGENDA

- 1809
- 1880-1920
- ca. 1914-1920/30
- 1923
- 1e helft XX
- 1941
- 2e helft XX
- na 1970
- na 1989
- na 2001
- recent

DATERINGSPLATTEGROND - VERDIEPING

HISTORISCHE ONTWIKKELING BOERDERIJTYPE

De langgevelboerderij aan de Roosendaalsebaan 19-21 te Achtmaal maakt deel uit van de ontwikkeling van een veel voorkomend type in de streek. De typische langgevelboerderijen komen veel voor op de Brabantse heide- en zandgronden vanaf de 19de eeuw. Daarvoor zien we een zich gaandeweg uit een driebeukig hallehuis ontwikkelend type. De ontwikkeling van dit type boerderij komt voort uit de wijze waarop op de Brabantse zandgronden landbouw bedreven werd. Dit landbouwbedrijf kenmerkt zich door een gecombineerd bedrijf met zowel veeteelt als akkerbouw. Het rundvee werd op de zandgronden voornamelijk gehouden ten behoeve van de mestvoorziening voor de schrale akkergronden. Hiertoe werd de mest in een laag gelegen potstal vermengt met heideplaggen (soms ook heiturf genoemd) om de dieren droog te houden. Dit mengsel werd dan later op de akkers gebracht. Ook werden soms schapen gehouden, vaak in een afzonderlijke schaapskooi, die op de gemene heidegronden graasden.¹⁹ Voor het bakken van (rogge)brood werd soms een bakhuis op het erf bijgebouwd. Een waterput bevond zich vaak vlakbij het woongedeelte van de boerderij.

De Brabantse langgevelboerderij kenmerkt zich door een dwarse indeling van de gescheiden functies van de verschillende onderdelen van de boerderij, de zogenoemde dwarsdeelboerderij. De verschillende functies zijn onder te verdelen in het woongedeelte, de stal en de deel of de schuur. Het woongedeelte bevindt zich aan de kop van het gebouw en werd gescheiden van de stal door middel van een brandmuur, die in sommige gevallen later tot de nok werd doorgemetseld. In de brandmuur,

¹⁹ Zie in dit verband Wardenburg uit het jaar 1826; In deze uitvoerige verhandeling over ontginning van heidegronden wordt beschreven op welke wijze de woeste zand- en veengronden geschikt gemaakt konden worden voor de landbouw. De daarin getoonde boerderijtypen stoelen echter hoofdzakelijk op Drentse, Gelderse en Overijsselse voorbeelden die vanuit de Hallehuisgroep met een langsdeel zijn ontwikkeld. Opmerkelijk is dat de kosten voor de bouw van een in omvang vergelijkbare boerderij met potstal, stalling voor 30 stuks koeien, 2 paarden en enig jong vee daarin geraamd werden op fl. 3.400,-, vrijwel hetzelfde bedrag als waarvoor de Buisse Hoeve in 1809 door Van der Hoeven werd gebouwd.

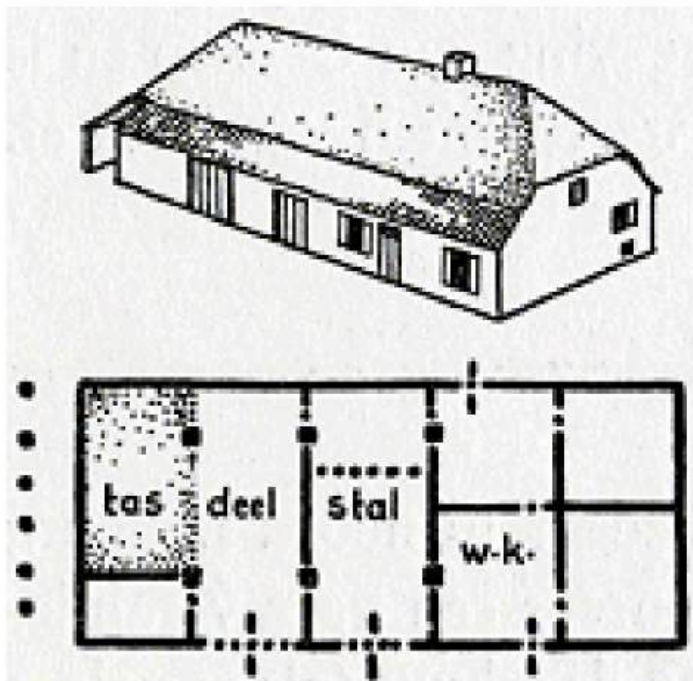
of in sommige gevallen meer in het midden van het woongedeelte, bevindt zich een gemetselde schoorsteenboezem met daaronder een open schouw. Dit gedeelte van het woonhuis werd de 'herd' (de haard) genoemd en was de centrale plaats van het woonhuis. Hier werd aanvankelijk een open vuur gestookt. Later werden de open schouwen vaak dichtgemaakt tegen de tocht en met een kachel gestookt. De boerderijen hadden verder in het woonhuis een ondiepe kelder voor opslag van ingemaakte en bederfelijke producten zoals de gekarde boter. Daarboven was dan plaats voor een lage ruimte die de opkamer werd genoemd. Het woongedeelte had vaak een ruimte die 'goei kamer' (goede kamer) werd genoemd. Dit was een ruimte voor het ontvangen van bezoeken en waarin zich de mooie meubels en spullen bevonden. Deze ruimten bevonden zich in de regel aan de kopse zijde van het woongedeelte. De slaapvertrekken bevonden zich in bedsteden en konden zowel in de herd (soms naast de schouw), de goei kamer of in een aparte slaapkamer bevinden. Naast de stal, aan het andere eind van de gevel bevond zich de deel met de tas (ook wel schuur genoemd). Dit gedeelte was bestemd voor het dorsen van het graan. Later, toen de landbouwcultuur zich meer ging richten op de veeteelt werd de deel soms ook omgebouwd tot (pot)stal. De zolders van de boerderijen waren bestemd voor opslag van hooi en graan.

Typierend voor de langgevelboerderij is de dwarse indeling over de langsgevels. De toegang tot woonhuis, stal en deel bevonden zich aan de lange gevel. De toegang naar het deel had vaak een hoge poort zodat hierdoor met een hoog opgeladen kar naar binnen gereden kon worden (mendeur). De langsgevel aan de voorzijde, of delen daarvan, waren daarom ook vaak wat hoger opgetrokken dan de langsgevel aan de achterzijde. De toegang tot de stal voor het vee was ook voorzien van een poort. Vanuit het woongedeelte kon de stal bereikt worden naar de voergang voor het vee.

De ontginningsboerderij aan de Roosendaalsebaan 19-21 heeft veel kenmerken die aansluiten bij het gangbare langgeveltype. Met name de dwarse indeling met gescheiden functies waarin een gecombineerd landbouwbedrijf werd uitgeoefend zijn in het gebouw terug te vinden.

Bijzonder aan de ontginningsboerderij is de forse schaal van het gebouw. De langsgevels zijn betrekkelijk hoog opgetrokken en de topgevels zonder wolfseind tot de nok doorgemetseld. Een hoge mendeur in de toegang naar de deel was niet noodzakelijk. Enerzijds waren de getoogde openingen naar de deel hoog genoeg voor het binnenrijden van karren, en anderzijds kon de oogst ook via de hooiluiken in de hoog opgetrokken topgevels naar binnen gebracht worden. Daarnaast is er ook niet bezuinigd op het woongedeelte. De afmetingen van de vertrekken zijn fors, en de als herenkamer bekend staande 'goei kamer' is voorzien van een rijkelijk gedetailleerde afwerking. De grote proporties en rijkdom van de boerderij weerspiegelen hierin de omvang en schaal van het grondbezit van de eigenaar.

141. Typische hoofdopzet van de Brabantse langgevelboerderij.

WAARDESTELLING

De waardestelling van het gebouw vindt plaats binnen twee verschillende referentiekaders.

Enerzijds wordt een *contextuele waardering* opgesteld waarin het gebouw is gewaardeerd in relatie tot de buiten het object zelf liggende referenties.

Hierin wordt een waardering opgenomen in vergelijking tot soortgelijke gebouwen of structuren in een plaatselijke, regionale of landelijke context.

Deze contextuele waarden kunnen toegepast worden om te bepalen of een gebouw in aanmerking komt voor een beschermende status als monument. Bij reeds beschermde monumenten is de contextuele waardering meestal opgenomen in de redengevende omschrijving.

Anderzijds wordt in de waardestelling een *interne waardering* opgesteld.

Hierin wordt binnen het object zelf een onderscheid gemaakt tussen de relatieve waarden van onderdelen en aspecten van een bouwwerk.

Daarbij worden de verschillende onderdelen van het gebouw binnen haar eigen context gewaardeerd als hoog, positief of indifferent.

Contextuele waarden

Boerderij met herenkamer

De langgevelboerderij met herenkamer aan de Roosendaalsebaan 19-21 heeft een hoge *algemeen cultuurhistorische waarde* omdat het uitdrukking geeft aan een typologische ontwikkeling gebonden aan een specifiek tijdperk. De langgevelboerderij is in 1809 gebouwd en een vroeg voorbeeld van het langgeveltype. Dit komt tot uitdrukking in de hoofdindeling van het woongedeelte, stalruimte en schuurdeel onder één kap met een langgerekte plattegrond. Daarbij zijn de forse afmetingen en aanwezigheid van een herenkamer bijzonder en weerspiegelen zij de schaal van en eigendomsrelatie met het bijbehorende landgoed en uitgestrektheid van het omringende ontginningslandschap welke door een locale elite werd gecultiveerd.

De boerderij heeft ook een hoge waarde vanuit de *gebruikshistorie* als representant van een agrarische ontwikkeling waarin voormalige tot heidegronden vervallen, voormalige turfwinningengebieden ontgonnen werden voor de land- en bosbouw. In die zin is de boerderij als een vroege ontginningsboerderij te karakteriseren. Hiertoe was een specifieke vorm van bedrijfsvoering vereist waarbij zowel veeteelt als akkerbouw in een gecombineerd bedrijf waren verenigd. Daartoe behoort ook de thans niet meer bestaande, vermoedelijk als schaapskooi functionerende, en bijbehorende Vlaamse schuur op het achtererf. Helaas is die oudere schuur niet meer aanwezig.

De *gebruikshistorie* van de boerderij die voortkomt uit de bewoning door de familie Roland Holst is van minder belang voor de kernwaarden van de als ontginningsboerderij gebouwde hoeve. Het gebruik zegt wel iets over de voortzetting van de agrarische activiteiten op de Buisse Hoeve en het belang daarvan voor de familie Roland Holst. Het feit dat zij de herenkamer vrijwel ongeschonden lieten geeft tevens aan dat ook zij waren doordrongen van het historische belang van de herenkamer. De gebruikshistorie in de periode Roland Holst komt in de boerderij met name tot uitdrukking in de verbouwingen op de zolder van het woongedeelte

omstreeks 1920 tot gastenverblijf, en in de huidige kleurafwerking van de herenkamer. Daarbij heeft de detaillering van de verbouwde zolderverdieping een positieve *ensemblewaarde* als voorbeeld van een intact zijnde inrichting uit de jaren omstreeks 1920 en is zij in het algemeen van belang vanwege de landelijke bekendheid en historische importantie van met name Henriette Roland Holst in relatie tot de *gebruikshistorie* in die periode.

De boerderij heeft voorts een hoge *landschappelijke ensemblewaarde* in relatie tot het omringende landgoed. Dit komt tot uitdrukking door de centrale ligging van de boerderij in het ontginningsgebied van de Oude Buisse Heide. In die zin heeft de boerderij een historisch-ruimtelijke relatie met het omliggende gebied en de ontwikkeling daarvan.

De boerderij heeft samen met de bijbehorende grote schuur op het achtererf een hoge *ensemblewaarde* vanwege de samenhangende groepering van deze beide gebouwen en de afleesbare *waarde vanuit de gebruikshistorie* daarvan.

Tevens heeft de boerderij een positieve *ensemblewaarde* in relatie tot de overige gebouwen op het landgoed die zijn ontstaan in de periode van de families Van der Schalk en Roland Holst. Omdat deze gebouwen later zijn ontstaan vanuit een veranderend gebruik van het landgoed worden zij positief gewaardeerd in relatie tot de ontginningsboerderij uit 1809.

De boerderij heeft een hoge *bouwhistorische waarde* vanwege de afleesbaarheid van de bouwtechniek, het materiaalgebruik en de relatieve gaafheid en zeldzaamheid van de bouwkundige constructie. In het bijzonder geven de houten gebinten op de zolders daartoe aanleiding vanwege een relatief hoge zeldzaamheidswaarde. De gemetselde gevels van de boerderij zijn vrijwel geheel gaaf en kennen een ongewijzigde oorspronkelijke gevelindeling en materialisering. De daarin opgenomen kozijnen, ramen, luiken en deuren zijn soms al eens vervangen, maar hebben door hun authentieke indeling en detaillering een grotendeels betrouwbaar uiterlijk behouden.

Het interieur van de herenkamer heeft een zeer hoge waarde zowel op *architectuurhistorische* als *gebruikshistorische* gronden en is tevens een

gaaf *ensemble* doordat vrijwel de gehele inrichting oorspronkelijk is. Hierin zijn de schouwpartij, de bedstedenwand, de authentieke schuiframen, de (verzaagde) voordeur, de plavuizenvloer alsook de plafondbalklagen van belang. De herenkamer is een zeer zeldzaam voorbeeld van een vroeg-negentiende eeuwse inrichting waarin het gebruik van de ruimte nog duidelijk afleesbaar is. De in de bedstedenwand opgenomen moderne inrichting is indiffernt te waarden en doet afbreuk aan de beleving van haar oorspronkelijke functie.

Grote schuur

De in 1941 naar ontwerp van Margaret Staal-Kropholler gebouwde schuur heeft een positieve tot hoge *algemeen historische waarde* als voorbeeld van een schuur in een typologische reeks van schuren met een langsdeel voortkomend uit de ontwikkeling van de Vlaamse schuur. Door de beperkte zeldzaamheid van het schuurtype hoeft de schuur vooralsnog niet hoog gewaardeerd te worden. Deze zeldzaamheid kan echter in de toekomst snel toenemen door het verdwijnen van soortgelijke schuren uit de periode. Daarbij is de schuur door de gewijzigde gevelindeling aan de oostelijke langsgevel en plattegrond niet meer geheel intact.

De schuur heeft wel een hoge *ensemblewaarde* in relatie tot de boerderij en haar positie op het achtererf. Door de positionering van de schuur ontstaat een besloten achtererf die kenmerkend is voor de hoeve in het geheel.

Daarnaast heeft de schuur een hoge *waarde vanuit de gebruikshistorie* van de hoeve. In de opzet en nog afleesbare indeling kan het gebruik van de schuur als graanschuur met paardestallen en opslag voor kunstmest worden herkend. Deze waarden zijn tevens van belang voor de twintigste eeuwse geschiedenis van de veranderende wijze van het functioneren van de ontginningsboerderij in het bijzonder en de landbouw in het algemeen.

De schuur heeft ook een positief tot hoge *architectuurhistorische waarde* vanwege de plaats in het oeuvre van de architecte Margaret Staal-Kropholler. Te meer doordat zij eerder op dezelfde plek een later

afgebrande schuur ontwierp in een andere stijl waarvan zij in de huidige schuur sterk van afweek. Ook de samenhang met meerdere op het terrein ontworpen gebouwen heeft in die zin waarde.

De schuur heeft voorts een positief tot hoge *bouwhistorische waarde* vanwege de bijna geheel intact zijnde bouwkundige constructie bestaande uit een houten langsgebinten in de doorrit en de kapconstructie. Deze constructie heeft een positieve waarbij waarde vanwege haar beperkte ouderdom en zeldzaamheid. Door de relatieve gaafheid en afleesbaarheid van de constructie in haar geheel heeft zij een hoge waarde. Het muurwerk is op bouwhistorische gronden eveneens positief te waarden vanwege een wat mindere zeldzaamheid en aantasting aan de oostelijke langsgevel. De intact zijnde kopgevels en langsgevel aan de westzijde zijn daarentegen wel gaaf en hebben daardoor een wat hogere waarde.

Kleine schuur

Het als kippenhok in de tweede helft van de twintigste eeuw gebouwde en met een overkapping aan het begin van de één-en-twintigste eeuw uitgebreide schuurtje heeft weinig cultuur- of bouwhistorische waarden.

Alhoewel het gebouwtje iets vertelt over de laat-twintigste eeuwse bedrijfsvoering van de hoeve, en in die zin een licht positieve waarde vertegenwoordigd, is zij voor de beleving van het achtererf en haar negentiende eeuwse gebruik verstorend. Te meer daar op die plek oorspronkelijk een waterput met haalboom was gesitueerd.

Voorts bevat het gebouwtje weinig *bouwhistorische waarde* vanwege haar beperkte ouderdom, zeldzaamheid en matige bouwkundige kwaliteit van het kippenhok.

Het opstellen van een interne waardering voor de kleine schuur is weinig zinvol omdat er geen belangwekkende waarden aanwezig zijn.

Interne waarden

Boerderij met herenkamer

Exterieur

Het gevelmetselwerk van de gehele boerderij wordt hoog gewaardeerd vanwege haar intact zijnde authenticiteit in haar materialisering en ongewijzigde gevelindeling. Slechts het later verlaagde hooluik aan de westelijke kopgevel betreft een wijziging die daarom wat lager kan worden gewaardeerd. Ook een later dichtgemetseld kleiner luik aan diezelfde gevel op de begane grond heeft geen authenticiteit en wordt indifferent gewaardeerd.

De invullingen van de gevels bestaande uit kozijnen, ramen, luiken en deuren vallen uiteen in verschillende categorieën. Daarbij worden de authentieke kozijnen, schuiframen en de voordeur van de herenkamer hoog gewaardeerd. De aan het begin van de twintigste eeuw aangebrachte en gewijzigde draairamen op de zolderverdieping en vensters in het woongedeelte aan de achterzijde worden positief gewaardeerd vanwege haar afleesbaarheid van die bouwgeschiedenis. Bij vervanging kan overwogen worden daar weer vroeg-negentiende eeuwse schuiframen in te plaatsen. De overige, naar authentieke voorbeelden vervangen kozijnen, ramen, raamluiken, loopdeuren, stal- en deeldeuren worden eveneens positief gewaardeerd vanwege haar moderne materialisering en detaillering. Doordat deze zijn gestoeld op authentieke voorbeelden vertegenwoordigen zij wel een hoge waarde, en wordt bij vervanging aanbevolen daarin wederom dezelfde typen aan te brengen. Dat geldt niet voor de achterdeur naar de keuken. Daarin heeft eerder een meer eenvoudige strokendeur gezeten. Deze deur wordt daarom indifferent gewaardeerd.

Het oude hang- en sluitwerk van de raamluiken, gehengen van de verschillende deuren en de gesmeed ijzeren muurankers dienen hoog gewaardeerd te worden vanwege haar authenticiteit.

Het met muldenpannen gedekte zadeldak, zinken mastgoten en

hemelwaterafvoeren zijn indifferent gewaardeerd. Dit betreffen twintigste eeuwse wijzigingen op het oorspronkelijke uiterlijk. Bij het vervangen van de dakbedekking kan overwogen worden deze te vervangen voor de oudere holle pannen, of wat gewaagder, de vermeend oorspronkelijke strobekleding. De in het begin van de twintigste eeuw aangebrachte dakkapel heeft een positieve waarde als onderdeel van de verbouwing van de zolderverdieping. De overige in de dakvlakken aangebrachte daklichten hebben een indifferente waarde omdat zij geen deel uitmaken van het oorspronkelijke beeld. De op de nok van het zadeldak aanwezige dakruiter met luidklokje, opgemetselde topgevels en schoorsteen zijn hoog te waarderen. Weliswaar zijn deze geheel of gedeeltelijk vervangen, maar zijn onlosmakelijk verbonden met het oorspronkelijke uiterlijk van de boerderij.

Interieur

Indeling – De hoofstructuur van de boerderij bestaande uit de herenkamer, het woongedeelte van de boerderij met kelder, opkamer, voormalige herd met schouw en brandmuur en de afscheiding naar het bedrijfs gedeelte met erkers voor bedsteden worden hoog gewaardeerd als onderdeel van de oorspronkelijke opzet. Daarbij kan door ontleistering nader onderzocht worden of er een doorgang aanwezig was tussen de herenkamer en de herd.

De in het begin van de twintigste eeuw aangebrachte trap naar de zolderverdieping vanuit de herenkamer en de indeling van die zolderverdieping met overloop en slaapkamers worden positief gewaardeerd als onderdeel van de bouwgeschiedenis en het veranderende gebruik van het woongedeelte van de boerderij. Dat geldt evenzo voor de halvering van de voormalige herd tot woonkamer en keuken. Daarbij wordt aangetekend dat het terugbrengen van de ongedeelde herd bouwhistorisch gezien een mogelijkheid kan zijn. Daarbij zal dan wel een gedeelte van de schouw gereconstrueerd moeten worden en de in de negentiende eeuw aangebrachte bijzondere tegelvloeren verwijderd moeten worden. De in de tweede helft van de twintigste eeuw aangebrachte voorruimte in de opkamer, trap naar de bovenliggende

zolderkamer en het dichtzetten van de binnendeur naar de overloop aan de zuidkant worden indifferently gewaardeerd omdat deze een zeer late wijziging is die afbreuk doet aan de voorgaande bouwgeschiedenis. De oorspronkelijke indeling van het bedrijfsgedeelte met een scheiding tussen stal en deel is niet meer aanwezig. De huidige ongedeelde indeling is indifferently te waarderen. Bouwsporen op de vloeren van de tot grupstal ingerichte voormalige deel zijn positief gewaardeerd omdat zij iets zeggen over het veranderende gebruik van de boerderij.

Constructie – De bouwkundige constructie bestaande uit zes stuks kaspanten en vijf stuks dekbalkjucken met daarbij behorende vlieringbalken zijn hoog gewaardeerd als gaaf voorbeeld van de oorspronkelijke bouw uit 1809. De plaatselijk vervangen dakgordingen en houten muurplaten zijn positief te waarderen als onderdeel van de oorspronkelijke dakconstructie. De daarop liggende gezaagde naaldhouten daksporen, beschot (boven de zolderverdieping) en panlatten zijn meer indifferently te waarderen omdat zij een onmiskenbaar moderne uitvoering hebben. Alhoewel dat niet meer geheel na te gaan is, had oorspronkelijke dakconstructie waarschijnlijk rondhouten of eikenhouten daksporen.

De zolderbalklagen van het woongedeelte en herenkamer zijn hoog te waarderen als onderdeel van de oorspronkelijke constructie. De vlieringbalklaag van de verbouwde zolderverdieping is positief gewaardeerd vanwege haar samenhang met de verbouwing aan het begin van de twintigste eeuw. De in 1956 aangebrachte zoldervloer uit holle baksteen in het bedrijfsgedeelte heeft geen grote bouwhistorische waarde vanwege haar beperkte ouderdom en als wezensvreemd element in de oorspronkelijke constructie. Het gemetselde gewelf van de kelder heeft wel een hoge bouwhistorische waarde als onderdeel van die constructie.

Afwerking – Van zeer hoge waarde, op verschillende gronden, is de afwerking van de herenkamer, bestaande uit de bedstedenwand, schouw en plavuizenvloer met tegelplint. Ook in de kelder is eenzelfde soort plavuizenvloer aanwezig die hoog te waarderen is. De aangetroffen restanten van een oorspronkelijke plavuizenvloer in de woonkamer zijn mogelijk nog aanwezig in de gehele herd en worden voorlopig hoog

gewaardeerd. De in de tweede helft van de negentiende eeuw aangebrachte mozaïektegelvloeren in de keuken en woonkamer worden eveneens hoog gewaardeerd als een gaaf voorbeeld van een vloerafwerking uit die tijd. Voor de schouwen in de herd geldt dat de gehalveerde schouw in de huidige keuken hoog te waarderen is vanwege haar authenticiteit en ouderdom. De moderne invulling daarin is indifferently. De laat-negentiende eeuwse schouw in de woonkamer kan ook hoog gewaardeerd worden. Ook in samenhang met de bijbehorende mozaïektegelvloer uit dezelfde tijd. In mate van belangrijkheid is deze schouw wel minder hoog te waarderen dan de oudere schouw in de huidige keuken.

Verder zijn de verschillende pleisterlagen in de kelder, de oudere bouwmuren in het woongedeelte en buitengevels van het bedrijfsgedeelte van belang vanwege de daaronder aanwezige sporen van verschillende kleurafwerkingen.

Op de verbouwde zolderverdieping zijn alle als paneeldeuren uitgevoerde binnendeuren met bijbehorende lijstwerken en plinten uit het begin van de twintigste eeuw nog aanwezig. Deze worden in het licht van de bouw- en gebruiksgeschiedenis van de boerderij als een gaaf ensemble positief gewaardeerd.

Alle overige binnendeuren in het gebouw zijn modern en hebben geen bouwhistorische of andere waarde.

Grote schuur

Exterieur

Het gevelmetselwerk van de schuur is overwegend gaaf en derhalve hoog gewaardeerd. Slechts aan de oostelijke langgevel zijn meerdere later aangebrachte of verbrede gevelopeningen aangebrachte die de oorspronkelijke opzet verstoren. Hierdoor is deze gevel slechts positief gewaardeerd.

De in de gevels opgenomen invullingen zijn hoog gewaardeerd indien het

authentieke elementen zijn (de poortdeur van de doorrit aan de zuidkant en de ijzeren tuimelramen), positief gewaardeerd indien het betrouwbare (deel)vervangingen betreft (de poortdeur van de doorrit aan de noordkant en de loopdeur aan de westgevel) en indifferent indien het nieuw aangebrachte en gewijzigde deuren betreft (alle deuren en poorten aan de oostelijke langsgevel)

De later aangebrachte overkapping met lessenaarsdak aan de westelijke langsgevel heeft een indifferente waarde omdat het afbreuk doet aan de oorspronkelijke architectuur en verder geen bijzondere kenmerken heeft.

De rode verbeterde holle dakpannen behoren bij de oorspronkelijke uitvoering van de schuur en derhalve hoog te waarderen. De oorspronkelijke ventilatiepannen en daklichtjes onder de nok zijn helaas wel verwijderd waardoor de dakbedekking niet meer geheel gaaf is. De thans in de dakvlakken aangebrachte grotere daklichten zijn van later datum en indifferent te waarderen.

Interieur

Indeling – De indeling van de schuur bestaande uit de doorrit, tasruimte, ruimte voor de dorsmachine, twee paardestallen en opslag voor kunstmest zijn in hoofdzaak nog afleesbaar en hoog gewaardeerd. Een daarna verwijderd gedeelte van de afdeling voor de kunstmestopslag is niet meer aanwezig waarvoor een nieuwe trekbalk onder het vierde kaspant is aangebracht. Ook de twee dichtgemetselde doorgangen in de muur naar het zuidelijk deel van de opslag is dichtgemetseld. Deze wijzigingen zijn als indifferent gewaardeerd. Dat geldt ook voor de verschillende dichtgemetselde of juist opengebroken openingen in de paardestallen en ruimte voor de dorsmachine.

Constructie – De houten bouwconstructie van de schuur bestaande uit een langsgebint in de doorrit en de kapconstructie met vijf stuks kaspanten is nagenoeg intact, betrekkelijk zeldzaam en derhalve van hoge waarde. De daarop liggende dakconstructie bestaande uit gezaagde vurenhouten gordingen, daksporen en panlatten is eveneens intact, echter wat minder

zeldzaam waardoor een positieve waardering hier beter op haar plaats is. De oorspronkelijke balklaag boven de doorrit bestaande uit rondhouten slieten is ook nog aanwezig en vanwege haar samenhang met de gebinten van de doorrit van hoge waarde als onderdeel van de oorspronkelijke constructie. Boven de paardestallen en opslag voor kunstmest zijn de authentiek gewapend betonnen vloeren in situ aanwezig eveneens hoog gewaardeerd vanwege gelijksoortige overwegingen. De vloeren op de begane grond zijn in de tasruimte verwijderd, evenals de gemetselde poeren. In de overige ruimten en een gedeelte van de doorrit zijn nog oudere stenen vloeren aanwezig die vanwege hun beperkte zeldzaamheid en geschonden gaafheid slechts licht positief gewaardeerd kunnen worden.

Afwerking – In de schuur zijn geen bijzondere afwerkingen of elementen aangetroffen behalve de aanwezigheid van een authentieke invulling van het strogat in de kleine paardenstal bestaande uit een kloosterkozijn met luiken en een ijzeren voederkorf die hoog gewaardeerd wordt vanwege haar afleesbare gebruikshistorie en zeldzaamheid. Mogelijk zitten er onder pleisterlagen nog restanten van een kleurafwerking, maar dat wordt betwijfeld en is daar slechts cementpleisterwerk aanwezig

WAARDERINGSKAARTEN

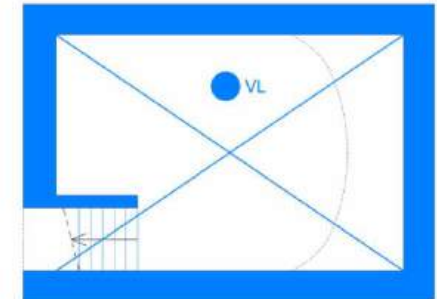
Bij de waarderingskaarten is gebruikt gemaakt van een klassering in 'hoge monumentale waarde', waarvan behoud noodzakelijk is, 'positieve monumentale waarde', waarvan behoud wenselijk is en ten slotte 'indifferente monumentale waarde', waarvan vervanging of verwijdering vanuit monumentaal opzicht geen bezwaar is.

LEGENDA WAARDENKAARTEN

	hoge monumentale waarde		belangrijke structuur (3 categorieën)
	positieve monumentale waarde		interieur plafond, vloer, schouw (3 categorieën)
	indifferente waarde		balklaag/daksporen (3 categorieën)
			belangrijke (kap)constructie (3 categorieën)

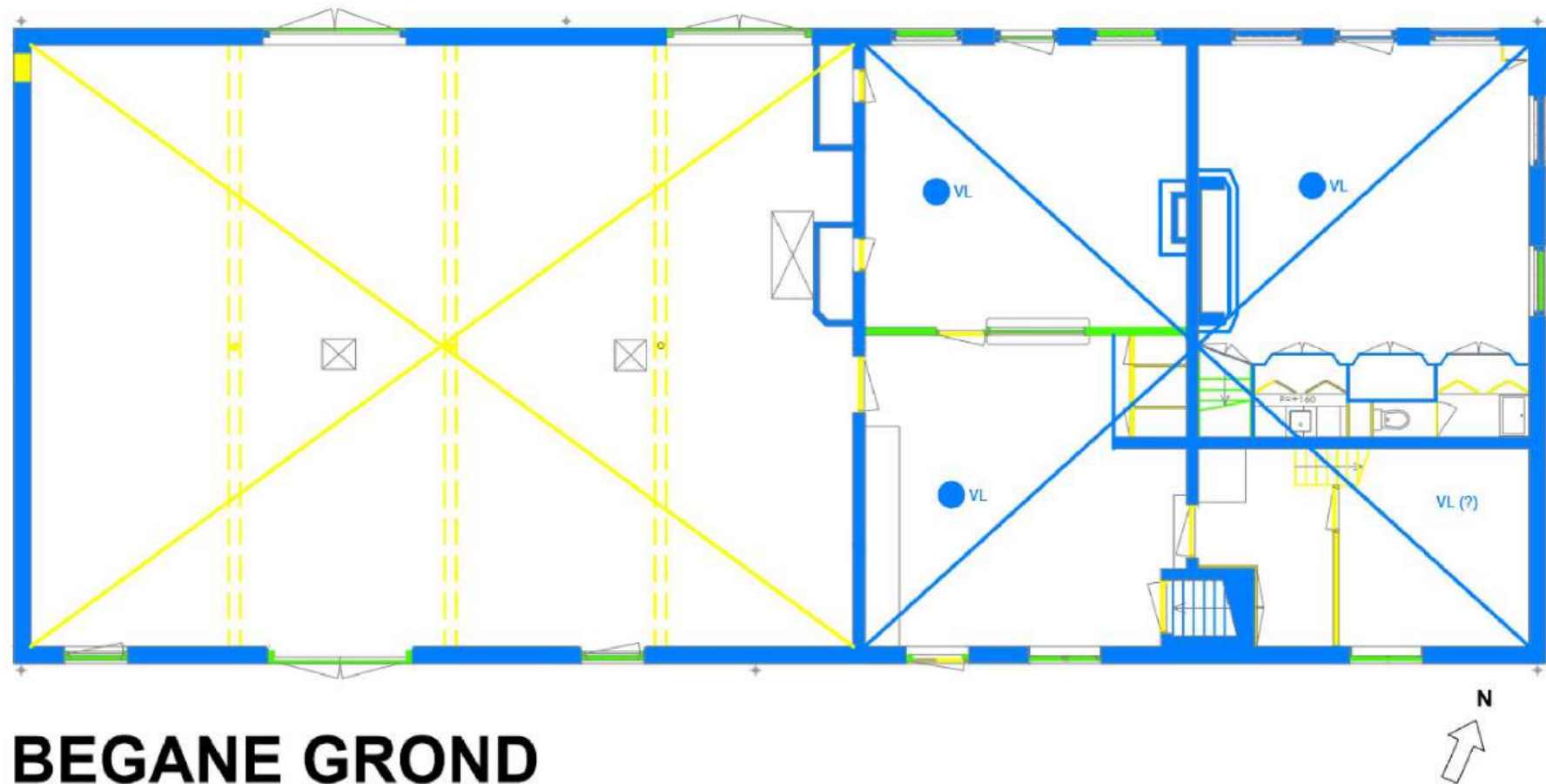

BOERDERIJ MET HERENKAMER

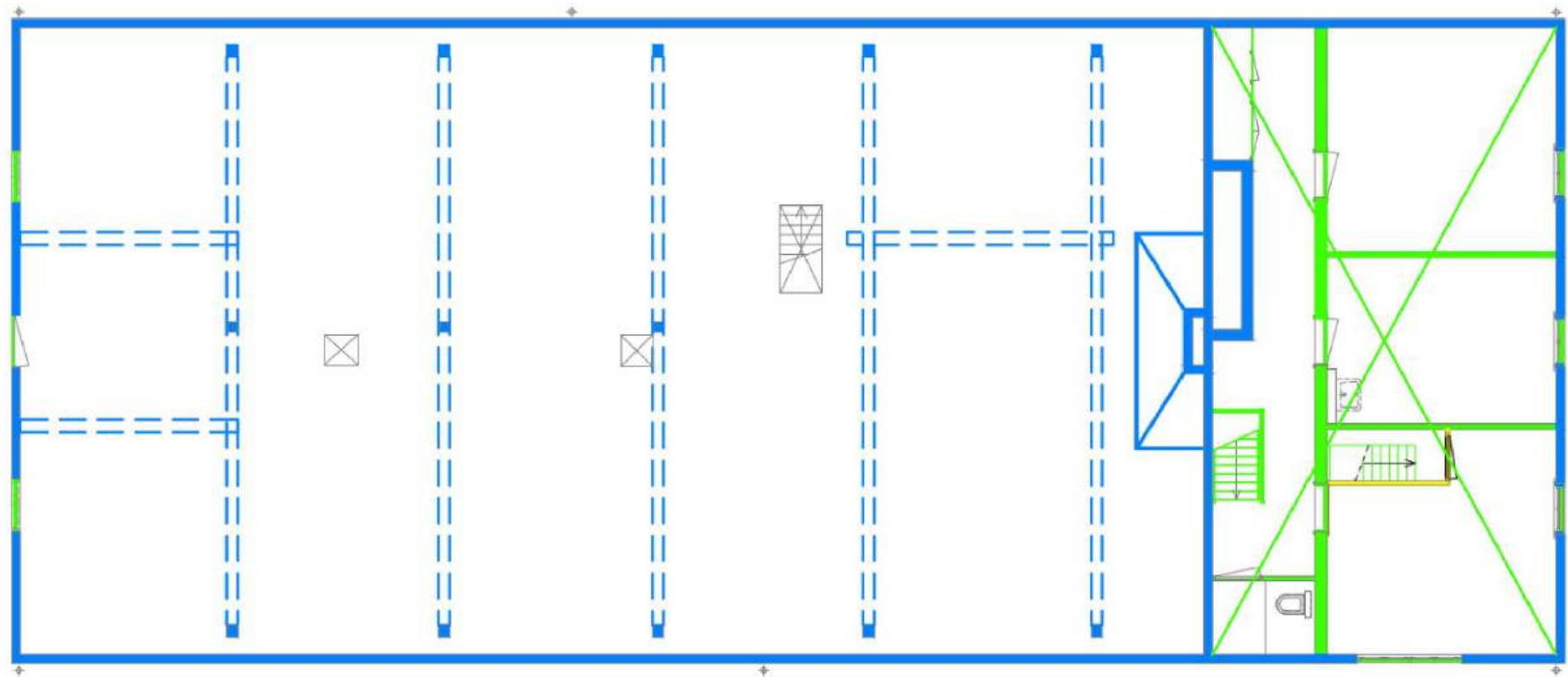
KELDER

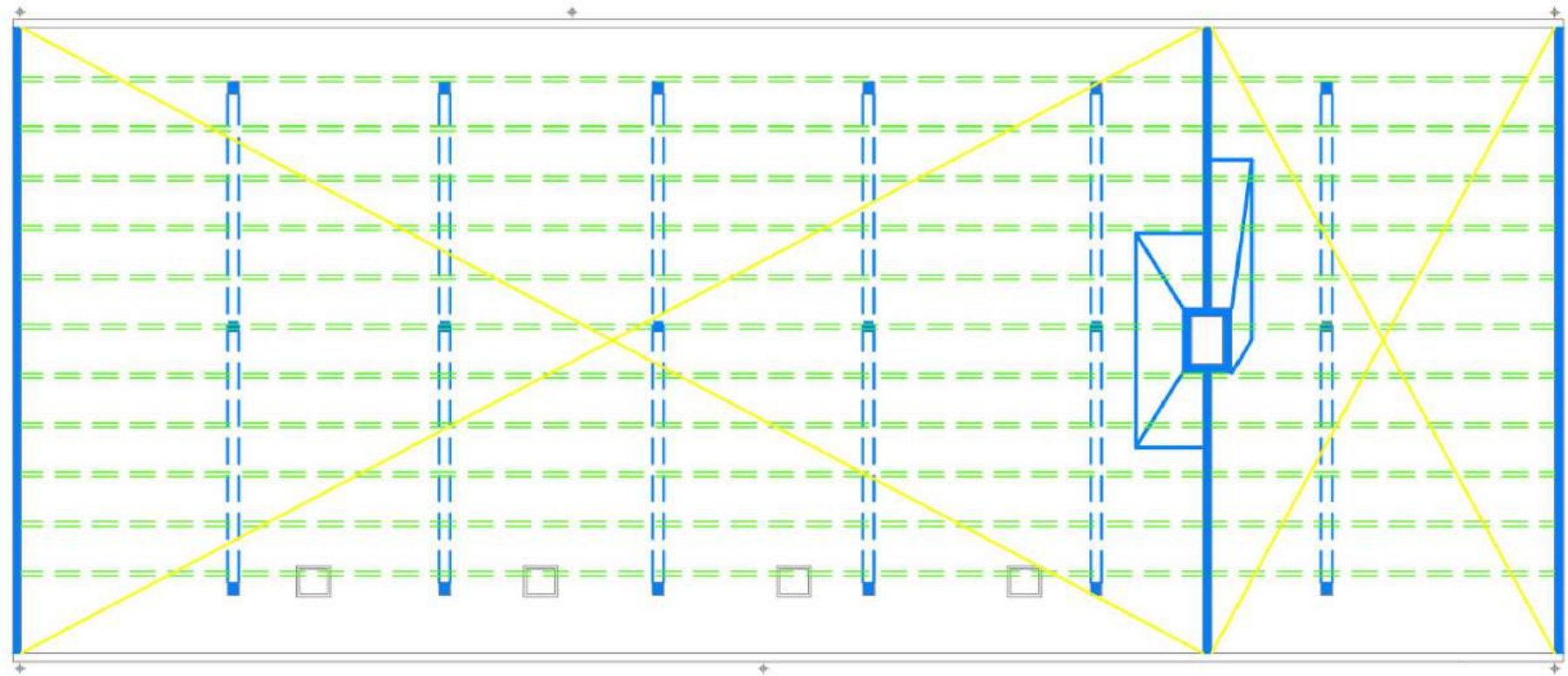
BEGANE GROND

BOORDERIJ MET HERENKAMER

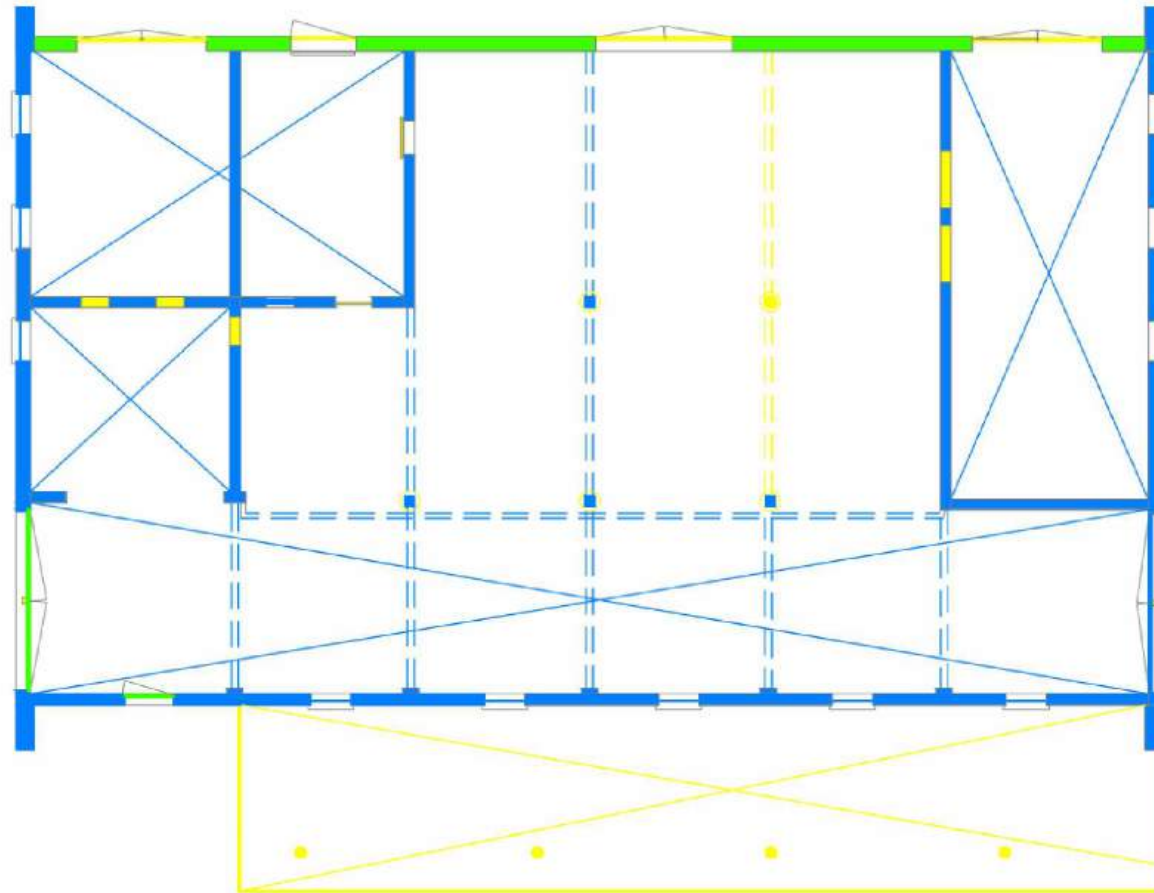
ZOLDERVERDIEPING

KAPVERDIEPING

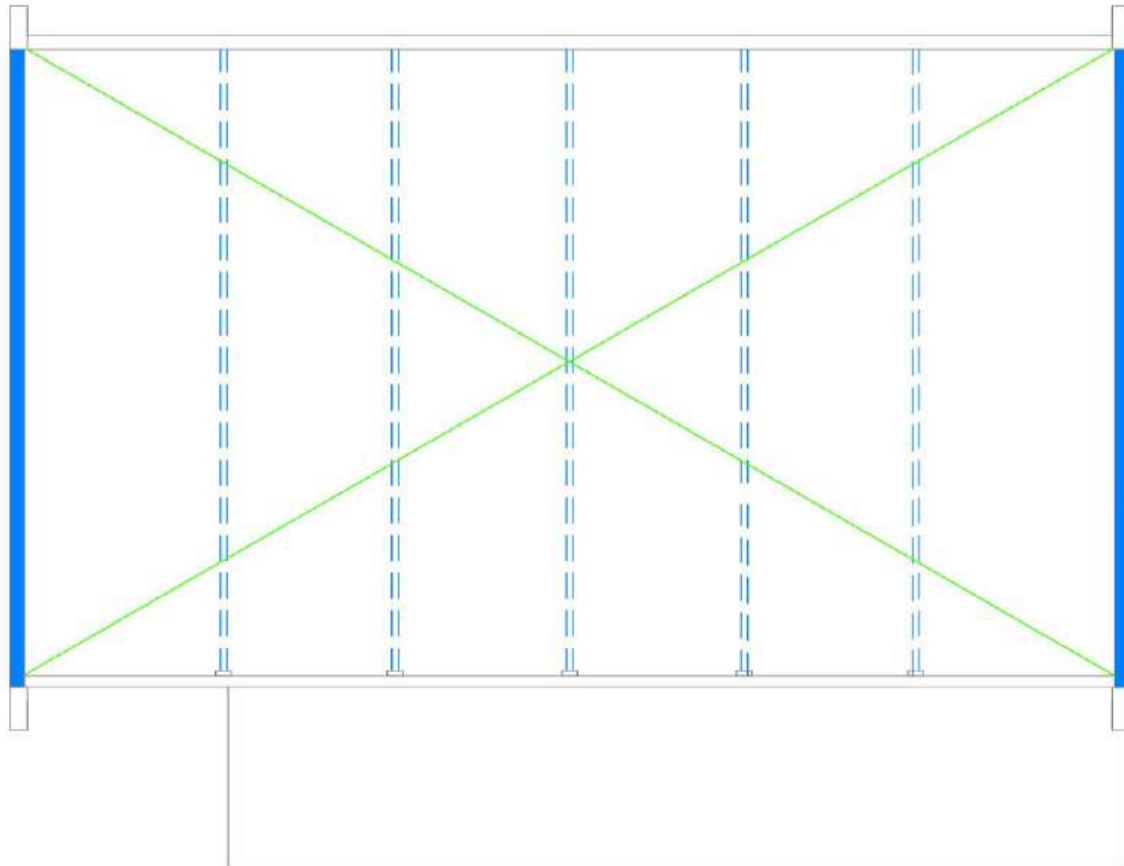
GROTE SCHUUR

BEGANE GROND

GROTE SCHUUR

KAPVERDIEPING

SUGGESTIES VOOR NADER ONDERZOEK

- Ontpleistering van de brandmuur tussen de herenkamer en het woongedeelte van de boerderij om te kunnen zien of daar een interne doorgang aanwezig is geweest.
- Bodemonderzoek in het bedrijfsgedeelte om te zien of daar nog restanten van de oude potstal aanwezig zijn.
- Verwijderen van de vloerbedekking in de opkamer om te zien of daar nog oude vloertegels aanwezig zijn.

BEELDVERANTWOORDING

Maikel Niël Bouwhistorie	1 t/m 4 en 32 t/m 140
Kadaster	5 en 8 t/m 15
www.boekprentverzamelaars.info	15a
Beeldbank RCE	6, 21 en 31
Historisch Topografische Atlas 2008	7
West Brabants Archief	16
De Steunbeer 2018	17 en 18
Roland Holst – Boek vd Buissche Heide	19, 20, 23, 25, 26, 28, 29
Archief vastgoed Natuurmonumenten	22 en 30
Kessel en Kuperus 1991	24
Bouwarchief Gemeente Zundert	27

BRONNEN

Kadastraal Archief

Bouwarchief Gemeente Zundert

West Brabants Archief

Brabants Historisch Informatie Centrum

Beeldbank Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Roland Holst. *Het Boek van de Buissche Heide*. Archief van het Literatuurmuseum te 's-Gravenhage (inv. S00243).

BBA, Bureau voor Bouwhistorie en Architectuurgeschiedenis. *Landgoed De Oude Buisse Heide te Achtmaal – Cultuurhistorische waardering van de gebouwen*. Utrecht. April 2004.

Historisch topografische Atlas Noord-Brabant 1836-1843. Uitgeverij Nieuwland. Tilburg 2008.

Architectenbureau De Steunbeer. *Buisse Hoeve – Deel A: Cultuurhistorische waardestelling*. Zierikzee. 3 januari 2018.

Erfgoedzorg. *Herenkamer Buissche Hoeve – Kleurhistorisch onderzoek*. April 2022.

Purmer, Michiel en Van Lochem, Sandra. *Cultuurhistorische en ruimtelijke analyse – landgoedkern Oude Buisse Heide*. Natuurmonumenten 's-Graveland. Februari 2018, geactualiseerd januari 2023.

LITERATUUR

Cassaert, Michaël. *Het ABC van de turf. 5 eeuwen turfwinning tussen Antwerpen en Breda*. Regionaal Landschap de Voorkempen. Zoersel. 2013.

Hendriks, J.A., *Traditionele boerderijen in Noord-Brabant*. Liempde/Zaltbommel 2003.

Hekker, R.C., *De ontwikkeling van de boerderijvormen in Nederland*, In: S.J. Fockema Andreae, R.C. Hekker en E.H. ter Kuile, Duizend jaar bouwen in Nederland (2 delen). Amsterdam 1957-1958.

Kessel, Ellen van, en Kuperus, Marga. *Margaret-Staal Kropholler 1891-1966, Architect*. Rotterdam. 1991.

Leenders, K.A.H.W. *Sporen in het landschap. Vijf eeuwen turfwinning tussen Wuustwezel en Roosendaal*. Erfgoedgids. Openbaar Kunstbezit Vlaanderen/ dienst Erfgoed Provinciebestuur Antwerpen. Antwerpen. 2012.

Leenders, K.A.H.W., *Turfvaarten. Een geactualiseerde verkenning*. Den Haag. 2013.

Leenders, K.A.H.W., *De dynamische hoeve. Veranderingen in boerderijgebouwen en hun omgeving in de Meierij van 's-Hertogenbosch 1662-2015*, Woudrichem 2015.

Olst, E.L. van, *Uilkema, een historisch boerderij-onderzoek: boerderij-onderzoek in Nederland 1914-1934*, Stichting Historisch Boerderij-onderzoek, Arnhem 1991.

Tiggelen, Nicoline van, *Atelier Richard Roland Holst. Een nieuwe toekomst*, Vereniging Natuurmonumenten 2012.

Wardenburg, M^r.B.D.G., *Verhandeling over de beste wijze op welke door de ontginning der woeste zand- en veengronden eene nieuwe mildvloeiende bron van volksbestaan en welvaart in het koninkrijk der nederlanden kan geopend worden*. Groningen, 1829.

© 2023 Maikel Niël Bouwhistorie

Verveelvoudiging voor eigen gebruik of intern gebruik van de opdrachtgever is toegestaan. Bronvermelding is verplicht. Voor het overige mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op welke andere manier, voor doeleinden anders dan hierboven vermeld, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever en de auteurs. Maikel Niël Bouwhistorie heeft met alle mogelijke zorg getracht de rechthebbenden ten aanzien van bestaand beeldmateriaal te achterhalen. Een ieder die van mening is rechten te kunnen doen op illustraties wordt verzocht zich met Maikel Niël Bouwhistorie in verbinding te stellen. Contactgegevens: Maikel Niël Bouwhistorie, Rederijkerstraat 6, 5663 EB Geldrop.